

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Jakub Havlík

Proměny městského osídlení na území Syropalestiny v období helénismu

Transformation of Urban Settlements in Syria and Palestine in Hellenistic
Period

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Ladislav Stančo, Ph.D

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu své práce, Ladislavu Stančovi, za vstřícnost a dobré rady, stejně tak jako své sestře Elišce Kocianové za pomoc a čas, který věnovala korekturám. Dále bych rád poděkoval své rodině a blízkým za to, že mi v době mého studia byli skutečně nablízku.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. srpna 2015

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

Městské osídlení, urbanizace, akulturace, Sýrie, Palestina, helénismus

Klíčová slova (anglicky):

Urban settlement, urbanization, acculturation, Syria, Palestine, Hellenistic period

Abstrakt (česky)

V této práci si kladu za cíl představit městský prostor na území Syropalestiny a jeho proměny v období raného helénismu. Sledovaným časovým horizontem je doba od vlády Alexandra Makedonského, který na pozorované území vstoupil roku 333 př. n. l., až po sjednocení území pod vládu Seleukovců roku 200 př. n. l. Antiochem III.. V práci je nejprve zkoumána geografie pozorovaného prostoru a předložena jeho specifika z hlediska osídlení. V následujícím historickém výkladu se zabírám dějinným vývojem oblasti s přihlédnutím k helénistické kolonizační činnosti. Ve druhé polovině práce se již věnuji především archeologické situaci. Skrze tu je zde popsáno osídlení v Syropalestině na konci perského období se zřetelem na regionální rozdíly. V logickém sledu pak dále zkoumám samotné aspekty proměn městského osídlení, které přicházejí s přelomem čtvrtého a třetího století před naším letopočtem, kdy byl sever země ovládán seleukovskou a jih ptolemaiovskou dynastií. Je zde též definován urbánní prostor období helénismu ve sledovaném prostoru a jeho specifika. Zejména jsou akcentovány rozdíly mezi severem a jihem.

Abstract (in English):

The aim of my thesis is to describe the urban space in Syria and Palestine and how it was transformed during the early Hellenistic period. The time frame is set by the reign of Alexander the Great, who marched into the area in 333 BCE, and by the unification of the whole territory under the rule of Seleucids in the time of Antiochus III. in 200 BCE. Firstly I will examine the geography of the area, its specifics and impact to the settlement. Following this is an historical overview in which I discuss the progress of the area and the Hellenistic colonization in this period. In the second half of my thesis I study the archaeological situation. I go on to define the settlement in Syria and Palestine in the end of the Persian period, with particular reference to regional differences. Next I observe aspects of the transformations of the urban settlement that began at the turn of the third and fourth century BCE. This was when the territory was divided between Seleucids in the North and Ptolemies in the South. I also define the urban space of the Hellenistic period in Syria and Palestine and its specifics. In particular I focus on the differences between the North and the South of the observed territory.

OBSAH

ÚVOD	8
1 GEOGRAFIE OBLASTI.....	15
1.1 VYMEZENÍ ZÁJMOVÉ OBLASTI.....	15
1.2 TERÉNNÍ PODMÍNKY	17
1.3 DOPADY TERÉNNÍCH PODMÍNEK	18
1.4 TOPOGRAFIE ZÁJMOVÉ OBLASTI.....	20
2 HISTORICKÝ EXKURS	24
2.1 SÝRIE V PERSKÉ ŘÍŠI	24
2.2 ALEXANDR.....	25
2.3 KOLONIZACE V DOBĚ ALEXANDRA A JEHO NÁSTUPCŮ	26
2.4 PO ALEXANDROVI.....	29
3 OSÍDLENÍ V PERSKÉM OBDOBÍ.....	31
3.1 PRAMENNÁ ZÁKLADNA A OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	31
3.2 SEVERNÍ SÝRIE.....	32
3.2.1 <i>Severní Sýrie - pobřeží.....</i>	<i>32</i>
3.2.2 <i>Severní Sýrie - vnitrozemí.....</i>	<i>33</i>
3.2.3 <i>Severní Sýrie - obecně</i>	<i>35</i>
3.3 JIŽNÍ SÝRIE	36
3.3.1 <i>Jižní Sýrie - pobřeží</i>	<i>37</i>
3.3.2 <i>Jižní Sýrie - vnitrozemí</i>	<i>42</i>
3.4 OSÍDLENÍ V PERSKÉM OBDOBÍ - SOUHRN	43
4 OSÍDLENÍ V HELÉNISMU	45
4.1 SEVERNÍ SÝRIE.....	45
4.1.1 <i>Koncept rozmístění měst v krajině.....</i>	<i>46</i>
4.1.2 <i>Rozvržení měst</i>	<i>50</i>
4.1.3 <i>Seleukovská severní Sýrie - shrnutí</i>	<i>55</i>
4.2 JIŽNÍ SÝRIE	58
4.2.1 <i>Samaří – Alexandrova kolonie?.....</i>	<i>58</i>
4.2.2 <i>Pobřeží jižní Sýrie.....</i>	<i>60</i>

4.2.3	<i>Šefela</i>	62
4.2.4	<i>Idumea</i>	62
4.2.5	<i>Judea</i>	64
4.2.6	<i>Samaří</i>	64
4.2.7	<i>Sever Palestiny</i>	64
4.2.8	<i>Transjordánsko</i>	65
4.3	POROVNÁNÍ SEVERNÍ A JIŽNÍ SÝRIE	65
ZÁVĚR		68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		71
SEZNAM OBRÁZKŮ		75

Úvod

Kontakty mezi syropalestinskou oblastí a Řeckem se táhnou až k samému úsvitu antické civilizace. Oba prostory se během dějin v různé míře obousměrně ovlivňovaly, a tak bylo již v době před pádem posledního z perských velkých králů v celé oblasti možno sledovat mnoho prvků řecké kultury šířících se mezi rozličnými národy a kulturami rozptýlenými po této prastaré zemi a naopak. Společně s pochoduujícími armádami Alexandra Velikého se však to, co dříve vstupovalo jen pozvolna, přehnalo celým Předním východem jako povodeň, aby jej navždy proměnilo. V době Alexandra a jeho dědiců se zde řecký způsob života začal uplatňovat jedním ze svých základních definujících prvků, kterým je řecké město. Městský prostor v celém ovládnutém území neměl jenom funkce pro města obvyklé, jak je známe, jako je administrativa, nebo obchod. Města fungovala jako základní buňky procesu helenisace země i jejího obyvatelstva, a právě z tohoto pohledu představují výjimečně pozoruhodný fenomén. Syropalestina se v této době stává součástí rozlehlého mnohonárodnostního helenisovaného prostoru spojeného řeckou kulturou a jazykem, který v určitých aspektech může připomínat dnešní svět globalizovaný. Pohled na ono vtělení tak rozmanité oblasti, jakou Syropalestina vždy byla, do řeckého světa může být pro člověka dneška do značné míry velmi inspirativní. To platí i o sledování role města v tomto procesu, který odstartoval novou epochu celé oblasti.¹

Na následujících stránkách se snažím na základě historických a především archeologických dokladů analyzovat a shrnout transformaci urbánního prostředí v prostoru, který byl v antice souhrnně nazýván Sýrie. Její hranice pro účely této práce jasně vytyčím v následujícím oddílu. Rád bych zde nastínil to, jakým způsobem došlo k této přeměně městského prostoru, jaké je možno sledovat regionální rozdíly a kdo byli aktéři tohoto dění.

V této práci se nikterak nesnažím o vytvoření jakéhosi soupisu či katalogu měst helénistické Syropalestiny. Tento úkol byl již velmi uspokojivě zpracován², a na současné úrovni stavu bádání není zapotřebí již vykonanou práci nijak revidovat. Podrobnějším popisům důležitých měst se samozřejmě nelze vyhnout, ale nejde mi o detailní pokrytí

¹ Jones 1966, 1.

² Tscherikower, 1927; Cohen, 2006.

celého prostoru. To by při rozsahu této práce ani nebylo možné. Jednotlivá města popisují spíše jako příklady jednotlivých fenoménů v rámci mnou zvoleném tématu.

Sledovaným časovým horizontem se mi stala doba vlády Alexandra Velikého³, který celý proces započal, a jeho nejbližších následovníků, vládců helenistických království, kteří v jeho odkazu pokračovali. Zpracovávám tedy období konce čtvrtého století a větší část století následujícího. Jako umělou krajní mez, kterou jsem si zakázal v práci překročit, volím rok 200 př. n. l., kdy bitvou u Pánieia Antiochos III. Veliký sjednotil celou oblast pod seleukovskou moc.⁴ K největší vlně urbanizace, však dochází již relativně dávno před tímto dělícím.

Abych přehledně a pokud možno ve stručnosti pokryl celé téma na takové úrovni, které této práci přísluší, dělím tuto práci do čtyř oddílů či kapitol. V první kapitole, věnující se geografii, přesně vytyčuji a popisuji prostor, který v této práci zkoumám. Nahlížím na něj jak z pohledu čistě fyzické geografie, tak z pohledu historické topografie prostoru s přihlédnutím k nám dochovaným písemným dokladům využitelným pro orientaci v této problematice. Ve druhém oddíle se formou stručného historického exkursu věnuji politickým dějinám sledované oblasti od konce perského období do doby syrských válek mezi Ptolemaiovci a Seleukovci. Značnou část této kapitoly tvoří, opět spíše obecný, výklad k fenoménu zakládání řeckých kolonií v Asii. Po těchto kapitolách, které mají stále spíše úvodní charakter, již následují oddíly, které, věřím, tvoří podstatu této práce. Ve třetí kapitole řeším výchozí urbánní situaci před nástupem řeckých vládců, tedy v době perské nadvlády, zatímco ve čtvrtém oddíle rozebírám již samotné aspekty proměny městského osídlení jda po jednotlivých regionech a vybraných lokalitách, které mi slouží za příklady.

Pokud bych měl shrnout písemné prameny použitelné ke studiu helénistického městského osídlení v antické Sýrii, ať už se jedná o památky literární nebo epigrafické, již řada učenců konstatovala, že materiálu vztahujícího se nebo dokonce pocházejícího z doby helénismu je výrazně menší množství než toho, který se vztahuje nebo byl vytvořen v době římské nadvlády. Tak je tomu ostatně i co se týče materiálu archeologického.⁵

³ Do mnou sledovaného prostoru Alexandr vstupuje roku 333 bitvou u Issu. Viz Cartledge 2007, 117-119; Arriános, *Tažení II*, 7-12.

⁴ Tcherikover 1974, 75-76.

⁵ Cohen 2003, 3.

Z antických autorů, kteří mohou účelům této práce posloužit, tedy ti, kteří z geografického či historického hlediska popisují oblast mého zájmu, a v ideálním případě se vyjadřují i k otázce měst na tomto území, je nutno jmenovat obecně často citované autory, Polybia, Diodora, Strabóna a Plinia. Polybios (ca. 203 př. n. l. - ca. 120 př. n. l.), bohužel špatně dochovaný historik, je důležitý zejména díky páté knize svých Dějin, která popisuje čtvrtou syrskou válku. Stejně tak závěr dochovaného díla Diodora Sicula (ca. 19 př. n. l. - ca. 27 př. n. l.), Bibliothéké Historiké, ve kterém popisuje Alexandrovo tažení, skýtá zajímavé informace. Strabón z Amasie (64/63 př. n. l. - ca. 24 n. l.) a Plinius Starší (23 n. l. - 79 n. l.) přispívají zeměpisně-historickými popisy Předního Východu. (Strabón, *Geogr.* XVI, 2; Plinius, *Natur. Hist.* V, 13-21) Pro celý helenistický blízký východ a jeho osídlení je dosti důležitý židovský historik Josephus Flavius (37/38 n. l. - ca. 100 n. l.). Objemná historická práce Židovské starožitnosti možná překvapivě zahrnuje i využitelné informace o Antiochii nebo Seleukii. Mnou zvolené období popisuje kniha jedenáctá a dvanáctá, ale i v knihách následujících se formou různých digresí objevují zajímavé informace o počátcích helénistického osídlování. Důležitou odbočkou v jiném díle je tak řečený „Nástin dějin Seleukovců“⁶ v Syrské knize Appiánových (95 n. l. - 165 n. l.) Římských dějin (Appiános, *Syr.*, 52-69), ke kterému je však dle řady autorů⁷ třeba pro množství chyb přistupovat do určité míry kriticky; například seznam měst založených Seleukem I. je sestaven dosti selektivně a jsou mu v něm přisuzována města, která byla prokazatelně založena až pozdějšími panovníky.⁸

Z pozdějších autorů za zmínku stojí Eusebios z Kaisareie (260/265 n. l. - 339/340 n. l.), autor nejen církevních dějin, ale též Kroniky, vlastně obecných dějin, nebo Ammianus Marcellinus (ca. 330 n. l. - ca. 395 n. l.), z jehož obsáhlých dějin, které měly pokrývat prostor mezi lety 96 a 378 se dochovaly pouze knihy popisující dění mezi lety 353 až 378. Velké množství zde popisovaných událostí se ovšem odehrává na Blízkém východě, a skýtá mnoho užitečných referencí o podstatně starších dějinách. Autorem již byzantským je Jan Malalas (491 n.l. - 578 n. l.), který v osmé knize své kroniky stručně popisuje dějiny helénistické Syropalestiny od dob Alexandrových až k posledním Seleukovcům, přičemž neopomíná věnovat pozornost zakládání měst. Citován bývá též historik šestého století

⁶ Brodersen 1991

⁷ Tschirikower 1927, 166; Brodersen 1991, 158; Cohen 2003, 3.

⁸ Cohen 2003, 3.

Prokopios z Kaisareie, který se, popisovav svou současnost, zmiňuje o vybraných městech již v helénistickém kontextu.⁹

Autorů, u kterých je možno najít zmínky využitelné pro naše téma je ještě více, ovšem nedomnívám se, že pro potřeby tohoto úvodu je nutné všechny vyjmenovávat. Zajímavým zdrojem však mohou být ještě nezminěné antické itineráře dobře se doplňující se známou *Tabulou Peutingerianou*, jako například *Antonii Augusti itineraria provinciarum et maritimum* vyhotovený zřejmě v době Caracallově, nebo *Itinerář Theofanův*, popis cesty z Antiochie do Egypta zřejmě z roku 320, dále pak itineráře křesťanské jako například Theodosiovo *De Situ Terrae Sanctae*. Zajímavý je také *Onomasticon* Eusebia z Kaisareie, soupis biblických míst s jejich dobovými názvy pocházející ze čtvrtého století.¹⁰

Pro úplnost uvádím mezi prameny ještě soubory epigrafického materiálu využitelného v oblasti bádání, kterou se zabývá tato práce. Já sám jsem se však vzhledem ke svým nedostatečným znalostem v oboru epigrafiky tímto odvětvím materiálu zaobíral jen minimálně, takže přebírám výpis od G. M. Cohena¹¹. Blízký Východ postrádá velký jednotný projekt, jako jsou *Inscriptiones Graecae* v Evropě. Cohen proto jako relevantní uvádí tyto: *Inscriptions grecques et latines de la Syrie* W. H. Waddingtona (Paříž, 1870), dále publikace archeologických expedic v Sýrii *Princeton University* z let 1904, 1905 a 1909 *Division III, Greek and Latin Inscriptions, Section A, Southern Syria; Section B, Northern Syria* (Leiden, 1907, 1922) a soubory publikované *Bibliothèque archeologique et historique*, a totiž *Inscriptions grecques et latines de la Syrie* a *Inscriptions grecques et latines en Jordanie* (Paříž, 1929 - současnost).

Co se týče archeologie a jejího přispění ke zkoumání problematiky helénistického osídlení Syropalestiny, poctivé vypsání stavu výzkumů po celém sledovaném území by nejspíš zabralo více prostoru, než je určeno celé této práci. Archeologické výzkumy probíhají v oblasti ve veliké míře už od počátků archeologie jako vědního oboru. Díky bohaté historii oblasti a nespočetnému množství kultur a států, které se v oblasti vystřídaly, by bylo možno vlastně celý Blízký východ nazvat jednou velkou archeologickou lokalitou, ve které tvoří helénistická a jí předcházející perská fáze jen jeden z mnoha úseků stratigrafie. Toto není myšleno v nadsázce; typickou lokalitou Blízkého východu je lokalita

⁹ Cohen 2003, 4.

¹⁰ Cohen 2003, 6-7.

¹¹ Cohen 2003, 12

polykulturní, s velmi členitou stratigrafií. Z toho logicky vycházejícím specifikem sledované vrstvy je její fragmentárnost. Zejména v městských lokalitách, kterými se zabývám nejvíce, došlo během věků k tak velkému převrstvení, že z pozůstatků nejstaršího helénistického sídelního horizontu se v řadě zkoumaných měst dochovalo jen velice málo nebo takřka nic. Mnoho lokalit, které by byly pro zkoumání sledované problematiky potenciálně velmi zajímavé, je doposud hustě osídleno, což znemožňuje jakékoli rozsáhlejší archeologické výzkumy. Mnoho neprozkoumaného jistě doposud leží skryto pod moderními městy Turecka, Sýrie, Libanonu, Izraele nebo Jordánska. Na druhou stranu, samotné rozvržení města, jeho plán a základní rozdělení se mnohde konservativně zachovalo v podobě pozdějších, povětšinou římských, uličních sítí, ze kterých je možno zpětně vyčíst informace o starších údobích ve vývoji města.

Výsledky archeologických výzkumů na větších či důležitých lokalitách jsou v zásadě dobře přístupné skrze monografie a sborníky věnující se problematice městského osídlení a fenoménu helénisace na Blízkém a Středním východě, ovšem najdou se úskalí. Podstatně více publikované a lépe dostupné jsou publikace věnující se jižní části sledovaného prostoru, totiž regionu Palestiny, potažmo území státu Izrael. Pro tuto oblast lze při studiu pozdně perského a helénistického osídlení vycházet z řady relativně kvalitních shrnujících monografií a úžeji profilovaných sborníků. Jako příklad je nutno zmínit například publikace Ephraima Sterna zaměřené na období před příchodem helénismu, totiž *Material Culture of the Land of the Bible in the Persian Period*, nebo *Archaeology of the Land of the Bible Vol. II*. Kvalitní jsou též dva sborníky sepsané pod vedením Odeda Lipschitse, totiž *Judah and Judeans in the Persian Period* a *Judah and Judeans in Fourth Century B.C.E.*, ze kterých lze čerpat při studiu přechodu mezi perským obdobím a helénismem zejména v Judsku, ale i v Palestině. Hned za nimi bych uvedl soubor historicko-archeologických esejí Shimona Applebauma *Judea in Hellenistic and Roman Times*. Velmi užitečnými pro tuto oblast pak mohou být příslušné díly cyklu *Handbuch der Archäologie* nebo velmi praktická archeologická encyklopedie *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*. Posloužit mohou též v angličtině vycházející periodika jako *Palestine Exploration Quarterly*, *Near Eastern Archaeology*, *Biblical Archaeologist*, nebo převážně ve francouzském jazyce vycházející časopis *Syria*. Archeologické časopisy vycházející v Izraeli v hebrejštině bohužel nemohu z jazykových důvodů využívat.

Pro severní část oblasti mého zájmu je v našich podmínkách k sehnání menší množství publikací obecnějšího charakteru. Nezastupitelnou úlohu pro seznámení s městskou situací seleukovského severu hraje archeologicko-historická syntéza Johna D. Graingera *The Cities of Seleukid Syria*, ve které je velmi kvalitním způsobem předložena celá problematika urbanizace severu Syropalestiny. Takováto syntéza pro jižní část sledovaného prostoru - nehledě na množství jiné literatury - citelně chybí. V kontextu celého seleukovského panství lze pár důležitých informací najít i ve výtečné knize Susan Sherwin-Whiteové a Amélie Kuhrtové *From Samarkhand to Sardis*. Vedle této knihy bych jako důležitý zdroj uvedl ještě sborník editovaný Mauricem Sartrem *Le Syrie Hellénistique* nebo encyklopedii *The Oxford Encyclopedia of the Archaeology in the Near East*.

Je zajímavé, že problematice městského prostoru a zakládání měst na helénistickém východě, u které se jako metoda zkoumání na prvním místě nabízí spíše archeologie, byla věnována relativně velká pozornost i z hlediska ryze historického, tedy skrze zkoumání písemných památek. Tuto metodu zvolil už v roce 1927 i Victor Tcherikover ve svém díle *Die Hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit*, jehož ústřední částí je geograficky řazený katalog nově založených měst ve východním Středomoří s odkazy na antické a raně středověké literární a epigrafické památky. O deset let později na něj navázal A. H. M. Jones svým obsáhlým dílem *Cities of Eastern Roman Provinces*, ve kterém zachycuje dějiny měst na východě římského impéria podle jednotlivých provincií, a to opět pouze na základě písemných pramenů. Ty vyčerpává opravdu s obdivuhodnou pílí a není divu, že tato kniha je doposud dílem, na které se není možno při studiu daného tématu neodvolávat. Jeho druhá obdobná kniha, *Greek City from Alexander to Justinian*, již však není koncipovaná geograficky. Na Tcherikoverovu práci v roce 2006 navazuje Getzel M. Cohen svým dílem *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Basin and the North Africa*, ve kterém opět formou katalogu rozděleného dle jednotlivých regionů zpracovává stejné téma, ovšem na úrovni současného stavu bádání, a tentokrát již i s odkazy na výsledky archeologických výzkumů. Tím se stává pro základní orientaci ve zkoumaném prostoru opravdu nenahraditelným.

Obecně problematice helenisace Východu se věnuje ještě celá řada badatelů. Náhled na tento fenomén se za poslední století dost posunul. Ve zkratce je rozdíl nejlépe vidět při porovnání knih ze samého začátku minulého století, jako je například *House of Seleucus* Edwyna R. Bevana a relativně nového sborníku *Hellenism in the East* editovaný dvojicí autorek Amelií Kuhrt a Susan Sherwin-White. V první knize je vliv Alexandra a

jeho seleukovských následovníků na ovládnuté země popisován jako proces zcivilizování nekulturního barbarského obyvatelstva příchozími civilizovanými Řeky, kteří přinášejí vznešenější, intelektuální způsob života. Tento přístup, dědictví devatenáctého století, se v různé míře objevuje i v pozdějších knihách. V knize *Hellenism in the East* je na problém nahlíženo daleko méně jednoznačně. Zájem je projevován jak Řekům, tak původním obyvatelům Východu, a helénismus je zde nahlížen jako období oboustranné interakce mezi řeckou kulturou a kulturami východními, kdy dochází k proměně a přejímání tradic obou zúčastněných stran, což bylo dlouhou dobu opomíjeno, a já bych se k tomuto opomíjení ve své práci nerad přidával.

Zvláště často je ve mnou zkoumaném prostoru helénismus dáván do kontrastu s židovskou kulturou. Jen pro úplnost uvádím, že touto tematikou se zabývá například Martin Hengel ve svém díle *Judaism and Hellenism*. Do městského kontextu pak fenomén zasazuje Aryeh Kasher v knize *Jews and Hellenistic Cities in Eretz-Israel*. V té je však aspekt archeologie vyčerpán minimálně. Já sám se tomuto tématu ve své práci blížeji nevěnuji. Jmenuji jej zde, abych poukázal na jiné než archeologické aspekty role řeckých měst na území Syropalestiny.

V psaní řeckých a latinských jmen, názvů a termínů se snažím držet jejich původního znění podle zásad stanovených ve Slovníku antické kultury a Encyklopedii antiky.¹² U některých vžitých názvů od toho ovšem upouštím, a používám počeštělou verzi (Jeruzalém, Řím, Jordán apod.).

¹² Svoboda a kol. 1973; Bahník a kol. 1974.

1 Geografie oblasti

1.1 Vymezení zájmové oblasti

Na samém počátku práce bych se rád pozastavil u geografického vymezení zájmové oblasti. V názvu práce je použit termín *Syropalestina*, který mi ze současných termínů připadá jako označení nejbližší oblasti, kterou v této práci sleduji. Tou by totiž měl být region v antice souhrnně nazývaný *Sýrie*. Onen, zdánlivě spásný, název *antická Sýrie*, v žádném případě se prostorově neshodující s dnešním stejnojmenným státem, je do značné míry opět pofiderní, neboť obsah tohoto pojmu není, a zřejmě nikdy nebyl, přesně stanoven.¹³ Význam se posouval jak na základě dějinného vývoje, tak na základě subjektivního vnímání antických

Obr. 1: Syropalestina v perském období (podle Ephal 2008, Map 5).

autorů. Dá se tedy jen stěží obecně říci, co si pod pojmem *Sýrie* představovali lidé antiky, byť takovéto vymezení, pokud by jej bylo možno dosáhnout, by bylo pro účely práce nejlogičtější a nejvhodnější. Mezi dochovanými antickými autory panuje ve věci rozsahu antické *Sýrie* značná nejednotnost. Na základě Arriána (Arriános, *Anab.* III, 8, V, 25) se zdá, že Alexandrovi historici nazývali *Sýrii* celý prostor mezi pobřežím Středozemního moře a řekou Tigridem. Na tento pohled navazuje i Plinius Starší (Plinius, *Natur. hist.* V, 13-18), u něhož však najdeme pojem užitý ještě v jiném, užším, slova

¹³ Jones 1971, 227; Ball 2007, 9. Problém posouvání názvů a významů v této oblasti je ostatně dosti častý.

smyslu, totiž jako oblast okolo Antiochie odpovídající dnešní severovýchodní Sýrii a jižnímu výběžku Turecka. Pro účely této práce jsem se rozhodl používat takové vymezení, které je zřejmě nejrozšířenější mezi moderními autory¹⁴ a zároveň respektuje antické prameny. Současní badatelé nesporně následují autoritu A. H. M. Jonese¹⁵, který vnímá Sýrii v širším slova smyslu, spíše tak, jak ji zřejmě vnímali i Římané v rámci svého impéria a jak ji je možno najít ve vymezení antických autorů jako je Strabón z Amasie nebo Appiános. U Strabóna¹⁶ (Strabón, *Geogr.* XVI, 2.1-2) je možno najít tento zevrubný geografický popis a rozdělení:

Syria is bounded on the north by Cilicia and the mountain Amanus; from the sea to the bridge on the Euphrates (that is, from the Issic Bay to the Zeugma in Commagene) is a distance of 1400 stadia, and forms the above-mentioned (northern) boundary; on the east it is bounded by the Euphrates and the Arabian Scenitæ, who live on this side the Euphrates; on the south, by Arabia Felix and Egypt; on the west, by the Egyptian and Syrian Seas as far as Issus. Beginning from Cilicia and Mount Amanus, we set down as parts of Syria, Commagene, and the Seleucis of Syria, as it is called, then Cæle-Syria, lastly, on the coast, Phœnicia, and in the interior, Judæa. Some writers divide the whole of Syria into Cælo-Syrians, Syrians, and Phœnicians, and say that there are intermixed with these four other nations, Jews, Idumæans, Gazæans, and Azotii, some of whom are husbandmen, as the Syrians and Cælo-Syrians, and others merchants, as the Phœnicians. This is the general description [of Syria].

U Appiána (Appiános, *Syr.*, 50) pak nacházíme lakoničtější popis::

Tak si Římané připojili bez boje Kilikii, Sýrii vnitrozemní i Syrskou kotlinu, Foiníkii, Palestinu a všechna území od Eufratu po Egypt a moře, která se označují jako Sýrie.

Právě tento prostor, zahrnující přibližně území jižní části dnešního Turecka, většiny dnešní Sýrie a celého Libanonu, Jordánska, Izraele a Palestinské samosprávy, v této práci sleduji, neboť se - navzdory regionálním rozdílům - jedná o integrální celek, který by na úrovni této práce, myslím, nebylo moudré více členit, a o kterém je nutno mluvit komplexně.

¹⁴ Millar 1987, 111, Cohen 2003, 21-22, 35-36, Ball 2007, 7-8.

¹⁵ Jones 1971, 226-227.

¹⁶ Bohužel se mi nepodařilo získat autorizovaný český překlad.

1.2 Terénní podmínky

Mám-li tedy zájmovou oblast (dále už jen Sýrie) definitivně popsat z pohledu dnešní geografie¹⁷, pak se jedná o rozsáhlý pruh území na západě jasně ohraničený Středozemním mořem. Severní hranice tvoří pohoří Amanus a Taurus¹⁸, na východě pak řeka Eufrat a Syrská poušť, přecházející v jižní hranici, kterou tvoří poušť Arabská. Celá tato plocha leží na tzv. Levantské příkopové propadlině, tedy vlastně na samém severním konci Velké příkopové propadliny, a tak je celá krajina definována pohořími a údolími vznikajícím na pomezí Arabské a Africké tektonické desky. Proto Sýrie tvoří na jednu stranu logický celek, a na stranu druhou mnoho navzájem různě více či méně dobře prostupných paralelních mikroregionů, a to většinou podlouhlých, severo-j jižně orientovaných. Podél moře je dlouhý úzký pás úrodné roviny, na severu často rozdělený výběžky pohoří, a na jihu, v Palestině, díky Šaronské planině, rozšířený podstatně více do vnitrozemí. V zásadě celé pobřeží, vyjma pobřeží Foinikie¹⁹, je svým nedostatkem přirozených kotvišť nepříhodné pro mořeplavce; samotná hranice moře a pevniny je tvořena útesy a skalisky střídanými písečnými dunami, což na většině pobřeží zabraňuje vzniku přístavů využívajících přírodní podmínky.

Na severu dělí Sýrii pohoří Amanus a Bargylus²⁰ jdoucí na jih podél pobřeží. Tyto pásy na východ přecházejí do kopcovitého kraje a dál „do ztracena“ směrem k Eufratu. Dále, přibližně ve středu Sýrie, na Bargylus po krátkém předělu navazuje západněji položené pohoří Libanon a s ním paralelní, východněji položený horský pás Antilibanonu. Libanonské i Antilibanonské pohoří se na sever a hlavně na jih rozbíhají do vysočin od sebe oddělených řekou Jordánem. Na jihozápadě tak můžeme rozeznat vysočiny Galilejskou a Judskou, mezi nimiž se rozkládá strategicky velmi důležité Esdraelonské (Jizreelské) údolí. Hůře definovatelné jsou jihovýchodní vysočiny vybíhající z Antilibanonu, totiž vysočiny (směrem od severu k jihu) Gileadská, Amonska a Moabská. Za východními horami a vrchy přebírá vládu rozlehlá syrska poušť. Nízké jihovýchodní vysočiny stejně tak jako vrchovitá krajina kolem Beroe (dnešní Aleppo) a Chalkidy (dnešní Kinasrin) do pouště přechází volně, skoro až neznatelně. Ve střední části Sýrie, severně od

¹⁷ V popisu vycházím z: Jones 1971, 227-228; Grainger 1990, 8-15; Cohen 2003, 21-25, 32-37; Ball 2007, 9-10.

¹⁸ Turecky Nur a Toros.

¹⁹ Cohen 2003, 25.

²⁰ Arabsky Nusajri.

Antilibanonu, poušť proniká téměř ke břehu Orontu. Vysoká a do široka natažená severo-jihní horská pásma zadržují téměř veškeré srážky jdoucí od západu, čímž vytváří drastický rozdíl mezi západními a východním podhůřími. Naproti tomu tam, kde jsou hory tak vysoké, že se na jejich vrcholcích sníh drží po celý rok, jsou i východní údolí pod nimi zavodňována tak bohatě, že místy tvoří jakési výběžky úrodné krajiny do pouště, jak je tomu například v okolí Damašku.²¹

Obecně platí, že syrská zem je velmi úrodná všude tam, kde nechybí dostatečné zásobení vodou, ať skrze déšť, jak je tomu zejména na severu, nebo skrze řeky a následné umělé zavlažování.²² Zde je třeba zmínit alespoň čtyři důležité syrské řeky, totiž Ásí, Lítání, Kebir a Jordán. Z údolí Bikáa mezi Libanonem a Antilibanonem pramení řeka Ásí, antický Orontes, a Lítání, antický Leontes. Ásí směřující na sever podél Bargylu, aby vyústila do Středozemního moře poblíž Seleukie Pierie, zatímco řeka Lítání směřuje na jih do planiny mezi městy Tyr (dnešní Súr) a Sarepta (dnešní Sarafand). Jižněji, blíže k hoře Hermon v Chulském údolí na soutoku několika drobných říček vzniká Jordán, směřující téměř rovně na jih, protéká Galilejským jezerem, aby se vlil do Mrtvého moře. Čtvrtá řeka, Kebir, starořecky Eleutheros, takřka kolmo k pobřeží protínající pobřežní planinu, je podstatně kratší než tři prve jmenované. Její význam tkví spíše v tom, že dlouhou dobu tvořila dělicí čáru mezi panstvím Seleukovců a Ptolemaiovců v Sýrii, tedy mezi severem a jihem antické Sýrie.²³ Nyní je ostatně hraniční řekou mezi moderní Sýrií a Libanonem.

1.3 Dopady terénních podmínek

Jak je vidno, krajina Sýrie se vyznačuje velikou diverzitou; nacházíme zde na relativně malém prostoru vysoké hory, vrchoviny, úrodná údolí, pobřežní krajinu, stepi i pouště,²⁴ což zákonitě musí vést i k veliké diferenciaci způsobu života v jednotlivých oblastech. Dramatické rozdělení krajiny horskými pásmi, které determinuje klima v celé oblasti, současně velmi znesnadňuje komunikaci, a to zejména mezi západem a východem. Veškeré stezky vedou údolními, která jsou orientována severo-jihně, a tak místa, která umožňují průnik mezi paralelními údolními, získávají obrovskou strategickou hodnotu, a to jistě jak z pohledu ekonomického tak vojenského. Takovým místem je například údolí, kterým protéká řeka Orontés k moři mezi pohořími Amanus a Bargylos nebo jižněji,

²¹ Grainger 1990, 9-11.

²² Grainger 1990, 9-11.

²³ Cohen 2006, 24, 38; Bagnall 1976, 11.

²⁴ Ball 2007, 11.

průchod tvořený řekou Eleutheros ležící mezi pohořími Bargylos a Libanon. Ještě dále na jih je podobným důležitým místem již zmíněné Esdraelonské údolí. Jak uvádí Grainger, na třisetkilometrový pás pohoří jen v severní Sýrii připadá pouze šest velkých tras, z nichž pouze dvě jsou nízko položené.²⁵

V kraji takového charakteru je velmi těžké dojít mocensko-politického sjednocení, a tak byla Sýrie vždy rozdělena v množství drobných států často do značné míry v rukou mocnějších sousedů. A není divu, že okolní velké státy měly vždy o kontrolu nad Sýrií zájem. Pohlédneme-li na celý prostor Sýrie z větší perspektivy, nehledě na problematičnost cestování mezi jednotlivými regiony, jedná se o přirozenou spojnici Egypta na jihu, Malé Asie na severu a Mezopotámie na západě. Proto byla Sýrie dlouhodobě bitevním polem pro okolní mocnosti, což bránilo jakýmkoli snahám o sjednocení.²⁶ To, kvůli čemu země trpěla, však bylo i původcem toho, z čeho tyla. Výjimečná poloha udělala ze Sýrie nezastupitelný obchodní tah. Kupci, zprostředkovávající obchod především mezi Egyptem a Mezopotámií, potažmo vzdálenějším východem, volili od nejranějších dob co možná nejsnazší cesty, podél horských pásem, tedy po pobřežních planinách, nebo po okraji pouště ve východním podhůří. Nutno připomenout, že v helénistickém období, na rozdíl od pozdějších dob, karavanní trasy nevedly napříč přes poušť. Táhly se spíše severně, právě podél pohoří, aby se v severní Sýrii stočily na východ po severním, užším, okraji pouště směrem na Eufrat k Thapsaku nebo Seleukii-Zeugmě, kde se ostatně měly nacházet důležité mosty přes tok (Strabón, *Geogr.* XVI, 1.21,23, XI, 13.4, 14.15), čímž obchodní stezky v zásadě opisovaly okraj „Úrodného půlměsíce“.²⁷ Zdá se, že nejčastěji karavany užívaly v jižní části cestu pobřežní a v části severní cestu podél pouště.

Tímto opět nabývaly na důležitosti údolí mezi pohořími, umožňující průchod ze západu na východ. Města vznikající v této oblasti jasně kopírovala ony obchodní trasy, na kterých sloužila jako obranná a podpůrná stanoviště, místa distribuce zboží nebo jako překladiště. Takto se zřetelně utvářely jakési dva pásy měst po obou stranách velkých pohoří. Západní města situovaná na pobřeží vedle toho – tam, kde to bylo možné – sloužila jako přístavy a výchozí místa pro obousměrný obchod se západem, totiž s Kyprem,

²⁵ Grainger 1990, 9.

²⁶ Jones 1971, 228.

²⁷ Cohen 2003, 25-26.

řeckými ostrovy i pevninou, a vůbec s celým Středomořím.²⁸ Mimoto, jak je známo, oblast Foinikie disponovala výjimečným vývozním artiklem, totiž kvalitním dřevem z Libanonu, použitelným mimo jiné ke stavbě lodí, což její atraktivitu – v kontextu celého jihu Sýrie – dosti zvyšovalo. Zajímavá byla zejména z pohledu pánů Egypta, pro které jižní Sýrie představovala také nárazníkovou zónu, předpolí samotného Egypta.²⁹

1.4 Topografie zájmové oblasti

Poslední, co mi zbývá při popisu antické Sýrie vylíčit, je její dobové, pokud možno helénistické, rozdělení v drobnější územní jednotky. Budu postupovat od severu k jihu ve snaze správně pojmenovat jednotlivá území na základě nám dostupných antických textů a jejich moderních interpretací.

Nutno ovšem předem poznamenat, že přiřazení názvů k některým územím je často spíše otázkou pozdější tradice než skutečného užívání daného termínu v antice, které je mnohdy velmi nejisté. Stejně nejisté jsou nezřídka i vztahy jednotlivých oblastí mezi sebou. Právě proto zde předestírám názvy jednotlivých regionů tak, jak je budu ve své práci používat, aby nedocházelo ke zmatkům.

Strabón (Strabón, *Geogr.* XVI, 2.2-4,8) nazývá celou severní část Sýrie mezi

pobřežím a Eufratem *Seleukis*, jejímiž hlavními centry měla

být čtyři města syrské tetrapole, totiž Antiochie, Seleukie, Láodikeia a Apamea. Strabón

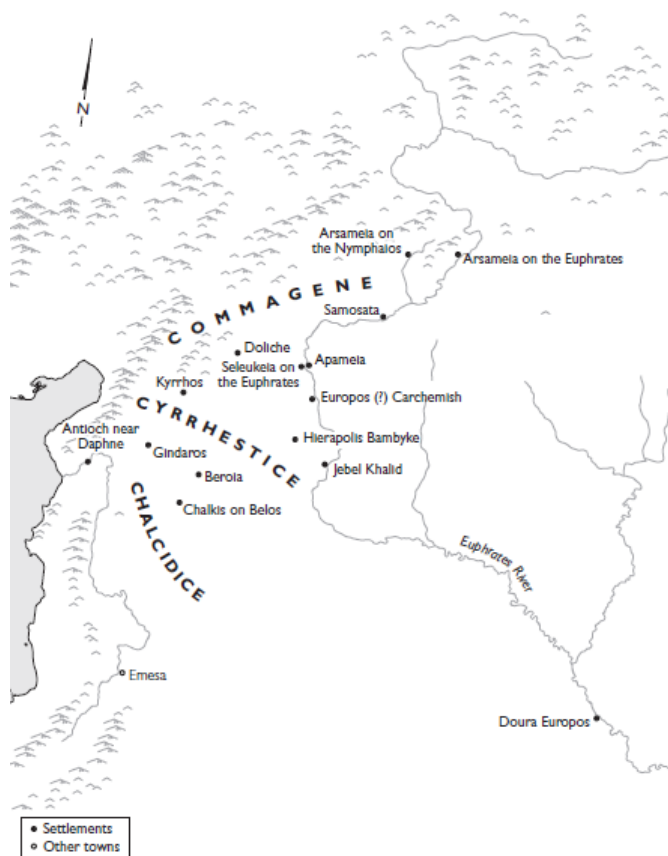
Obr. 2: Severní Sýrie (podle Cohen 2006, 480).

²⁸ Jones 1971, 228.

²⁹ Cohen 2003, 32-33.

Seleukidu dělí ve čtyři satrapie, ovšem vnitřní členění tohoto prostoru je nejasné. Zřejmě bylo odvozeno od regionálních center. V pramenech tak můžeme najít oblast *Kyrrhestiké* (Strabón, *Geogr.* XVI, 2.8), v jejímž středu leželo město Kyrrhos, jižně od ní *Chalybonitis* okolo města Chalybon zvaného též Beroa.³⁰ Ještě dál na jih u hranic pouště ležela zřejmě oblast *Chalkidiké* či *Chalkidené* podle města Chalkis, a na jihovýchodě oblast okolo Apameie, zvaná logicky *Apamené*. Podobně je tomu i u oblasti okolo samotné Antiochie na severozápadě regionu, nejspíš Strabónovy *Antiochidy*. (Strabón, *Geogr.* XVI, 2.8)³¹ U všech těchto oblastí je velmi problematické vytyčit hranice, poloha je spíše orientační. U Kyrrhestiké a Chalkidiké také není jisté, šlo-li o názvy oblastí, nebo administrativních jednotek. Spory se vedou i to, nebyla-li Kyrrhestiké samostatnou správní jednotkou nepodléhající Seleukidě,³² což ovšem pro tuto práci není příliš důležité. Poukazuji na to, jen abych předvedl, jaká nejistota panuje mezi badateli, jde-li o terminologii geografie severní Sýrie.

Severovýchodně od Kyrrhestiky se rozkládá ještě jeden územní celek, totiž Kommagéné, ležící na rozhraní okolních územních celků. Na západě je ohraničená Kilikií, na severu Kappadokií, a na východě Eufratem, za kterým již začíná prostor Mezopotámie. Její status v rámci Seleukovské říše v době raného helenismu není úplně jistý. Zřejmě patřila k vazalskému království Arménie a někdy po třetím století byla plně začleněna pod moc Seleukovců. Strabón (Strabón, *Geogr.* XVI, 1.22) informuje o

Obr. 3: Kyrrhestiké (podle Cohen 2006, 481).

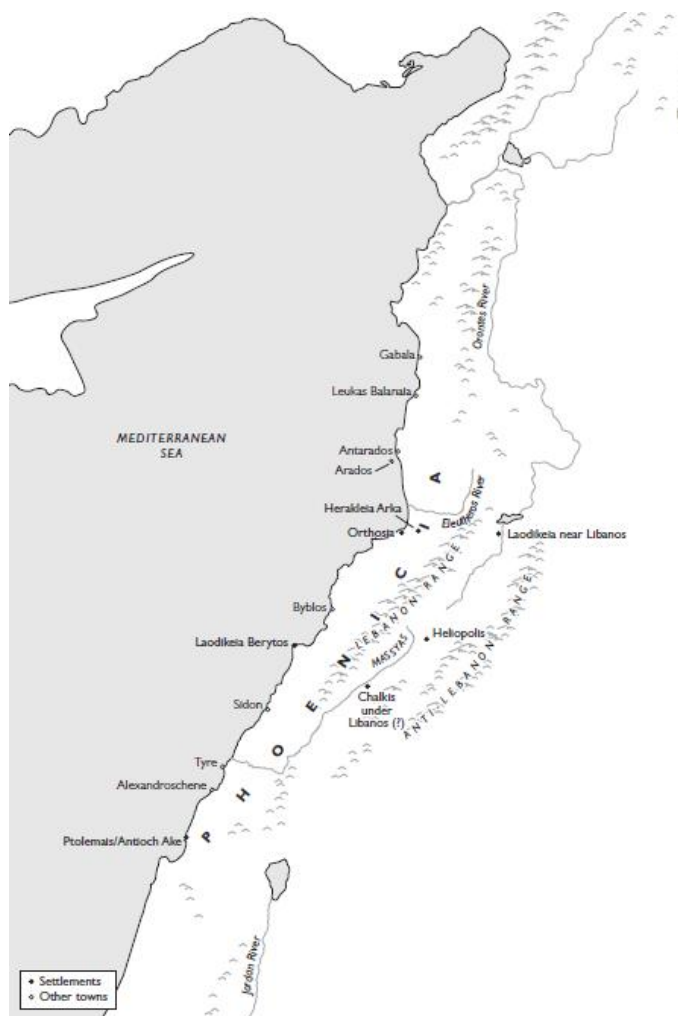
³⁰ James 1854, 602.

³¹ Jones 1971, 241-242, 450-451.

³² Cohen 2006, 28-29.

Zeugmē v Kommagéně, kde začíná Mezopotámie. O prostoru antické Sýrie se v případě Kommagéně dá mluvit jen okrajově, byť na ni přímo navazuje.³³

Dále na jih je situace možná jednodušší, byť rozpory v pojmenování jednotlivých územních celků přetrvávají i zde. Na úzkém pruhu pobřeží mezi mořem a pohořím Libanon se rozkládá Foinikie. Prostor na západ, údolí mezi pohořími Libanon a Antilibanon, je pak v literatuře tradičně nazýván *Koilé Sýrie*, byť význam tohoto výrazu v historii kolísal. Autoři jako Diodoros, Polybios nebo Arriános (Diodoros, *Bibl. hist.* XVIII, 6.3; Polybios, *Hist.* VIII, 17.10-11; Arriános, *Anab.* II, 13.7) jej používají nejčastěji jako označení Ptolemaiovcí

Obr.4: Foinikie (podle Cohen 2006, 482).

ovládaného území na jih od řeky Eleutheros. Ptolemaiovcí zřejmě celé toto území nazývali „Sýrie a Foinikie“, Seleukovci ve druhém století „Koilé Sýrie a Fonikie“, které bylo zřejmě v praxi zkracováno na pouhé „Koilé Sýrie“.³⁴ Odtud nejspíš ono zmatení pojmů.

Na Foinikii a údolí mezi Libanodem a Antilibanodem na jihu územně bezprostředně navazuje oblast Palestiny, zmíněná poprvé Hérododem jako „Palestinská Sýrie“. (Hérodotos, *Hist.* I, 105, II, 106) Ta vyplňuje prostor mezi pobřežím a pouští na východě. Východní část Palestiny, na západ od Jordánu, je rozdělen na tři historické oddíly. Vyjmenováno od severu se jedná o Galileu, Samaří (Samareiu) a Judsko (Judeu).

³³ Cohen 2006, 30-32.

³⁴ Cohen 2006, 37-40.

Jediná Galilea nemá nikde přístup k moři, neboť je klínovitě vsunuta mezi Fonikii a Jordán. Samaří a Judsko již vyplňují prostor mezi mořem a řekou, potažmo Mrtvým mořem, úplně. Prostor na východ od Jordánu, vlastně Transjordánsko, byl v antice znám jako Peraea³⁵ nebo, zřejmě až v době římské, jako Dekapolis podle deseti řeckých měst rozestých po oblasti.³⁶ Jižní hranici pak tvoří prostor Idumeie, která volně přechází v Arabskou poušť,³⁷ a tím z jihu ukončuje prostor, který jsem se zavázal v této práci sledovat.

Obr.5: Jižní Sýrie (podle Cohen 2006, 483).

³⁵ Lewis 1980, 3.

³⁶ Tcherikover 1974, 97.

³⁷ Cohen 2006, 35.

2 Historický exkurs

2.1 Sýrie v Perské říši

Sýrie. Tak zemi, kterou se zde zaobírám, nazývali Řekové a Makedonci. V době dávno před tím, než kterýkoli Řek nebo Makedonec pomyslel na tažení, které by vedlo k získání této oblasti, byla však z pohledu svých tehdejších pánů, Peršanů, tato zem v mezopotamské tradici nazývána prostě jako země „Za Řekou“ (aramejsky ^A*bar Nah^arā*, akkadsky *ebir nāri*, hebrejsky *'eber hannāhar*). „Řekou“ je tu pochopitelně myšlen Eufrat. Obyvatelé této země pak byli souhrnně nazýváni Assyřané (staropersky *Aθuriya*, elamsky *Aš-šu-ra-ap*). Do moci perských Achajmenovců se tato oblast dostala, když v roce 539 Kýros Veliký porazil posledního babylonského krále Nabonida. Znalost historie následujících dvou set let v této oblasti je vinou nedostatku historických dokladů jen kusá. Zejména o severní Sýrii a Transjordánsku je v porovnání s Foinikií a Palestinou, dochováno zcela mizivé množství informací.³⁸ Jednalo se však zřejmě v zásadě o klidné období. „Jho perské nadvlády nebylo nijak zvlášť těžké,“ jak píše Tcherikover, a zdá se, že mnohé národy žily v moci velkých králů relativně spokojeným životem. Perští vládci nechávali podřízeným národům velkou míru autonomie a nebránili jim v jejich přirozeném způsobu žití.³⁹

Jak jsme o tom spraveni Hérododem, oblast Syropalestiny spadala společně s Kyprem do pátého oddílu (satrapie) Perské říše (Hérodotos, *Hist.* III, 91), ve které pohromadě žila řada národů, o kterých informují jak místní, tak řecké prameny. Problém v jejich rozdělení činí pomíchání názvů odvozených od etnicity a názvů vycházejících z oblasti, kde příslušný národ žil. Šlo ovšem v drtivé většině o semitské národy, jako jsou Foiničané, rozmístění podél pobřeží Foinikie a Palestiny, dále různé arabské kmeny především na jihu Sýrie, Židé a Samaritáni ve vnitrozemí Palestiny, Moabitě a Ammonité v Transjordánsku nebo kočovní Aramejci na severu.⁴⁰ Zmíněné uspořádání státu, které umožňovalo jednotlivým národům mít částečnou vlastní samosprávu spadající pod satrapu, bylo zřejmě velmi funkční a pružné, zejména při řešení lokálních problémů.⁴¹ Výjimečné postavení měly městské státy Fénicičanů ovládané místními králi. Pro Perskou říši byli

³⁸ Ephal 2008, 140-142.

³⁹ Tcherikover 1974, 39.

⁴⁰ Ephal 2008, 147-149.

⁴¹ Wiesehöfer 2012, 70-71.

Foiničané důležití jakožto mořeplavci. Dle Hérodota se celé válečné námořnictvo Perské říše rekrutovalo právě z jejich řad. (Hérodotos, *Hist.* III, 19) Pokud víme, tak vnitrozemí bylo členěno v jakési „provincie“ (hebrejsky a aramejsky *medinah*). S jistotou lze ale mluvit jen o dvou, totiž o provinciích Judsko a Samaří ležících západně od Jordánu.⁴²

2.2 Alexandr

Klidná situace v perské Sýrii, kde mnohé národy žily nerušeně pod achajmenovskou nadvládou, skončila v roce 333 bitvou u Issu, kdy Alexandr porazil Dáreia III. a vykročil z Kilikie podél pobřeží směrem na jih, aby si jej celé podmanil, jak jsme o tom spraveni Arriánem nebo Plútarchem (Arriános, *Anab.* II, 7-15; Plútarchos, *Alex.*, 20, 24) Bylo to první cizí nepřátelské tažení procházející Sýrií od doby, kdy ji Kýros Veliký připojil ke své říši. Ne, že by do té doby prostorem žádná vojska neprocházela, ale situace, při kterých k tomu došlo, byly vždy způsobeny vnitřními problémy říše.⁴³ Nikdy nešlo o cizí invazi.⁴⁴ Tato invaze nejenže vytrhla Sýrii z rukou Achajmenovců, ale započala zcela nové období v dějinách Předního východu, totiž období, kdy se jeho vládci stali Řekové.

Od Issu postupoval Alexandr pobřežní planinou na jih, zatímco jeho vojevůdce Parmenión postupoval paralelně s ním skrz vnitrozemí směrem na Damašek. Jednotlivá Foinická města, Arados, Byblos a Sídón, se Alexandrovi vzdávala bez boje. V Tyru, který jeho obyvatelé považovali za nedobytný, Alexandra ovšem odmítli do města vpustit. Ten se rozhodl pro exemplární trest a po velmi náročném sedmiměsíčním obléhání Tyros dobyl a drtivou většinu jeho obyvatelstva prodal do otroctví. Arriános uvádí třicet tisíc obvatel. (Arriános, *Anab.* II, 16-24) Podobná situace se opakovala i dále na jih, v Gaze. (Arriános, *Anab.* II, 25-27)⁴⁵ Arriánovo i Plútarchovo líčení pokračuje cestou do Egypta a založením Alexandrie. Na své cestě zpět z Egypta na východ, vstříc Dareiovi III., se ještě krátce zastavuje ve Foinikii (Arriános, *Anab.* III, 6; Plútarchos, *Alex.*, 29) a poté Sýrii opouští, aby se do ní již živý nevrátil. Josephus Flavius sice informuje o Alexandrově návštěvě Jeruzalémského chrámu (Josephus, *Ant.* XI, 8.3), ovšem podle Tcherikovera se nejspíš jedná jen o židovskou legendu.⁴⁶ Co se týká měst, která měl Alexandr v Sýrii přímo založit

⁴² Ephal 2008, 156-158.

⁴³ Grainger 1990, 23.

⁴⁴ Wiesehöfer 2012, 70.

⁴⁵ Bosworth 2008, 808- 809.

⁴⁶ Tcherikover 1974, 42.

či jejich založení iniciovat, pak Cohen⁴⁷ uvádí seznam třinácti měst, která svůj původ odvozovala od Alexandra. Mezi ně patří i dobytý Tyros nebo Gaza. Cohen však považuje za pravděpodobné, že jediným městem v Sýrii, jehož založení průkazně nařídil sám Alexandr, bylo Samaří, dobyté a osídlené makedonskou posádkou v reakci na povstání proti místodržícímu roku 332/331. O tom informuje Curtius Rufus (Curtius, *Hist. Alex. Magni* IV, 8).

Během svého tažení dál na východ, kdy Alexandr procházel skrz území Perské říše až do Indie, založil řadu kolonií, které využíval jako politicko-mocenský prvek držící jeho – tak velkou rychlostí rostoucí – říši, a předznamenává tak politiku svých nástupců.⁴⁸ Proto, než přistoupím k stručnému nástinu dějin Sýrie v době po Alexandrovi, vkládám exkurs, který by měl – věřím – osvětlit způsob zakládání měst na helénistickém východě tak, jak nám to umožňuje poznání literárních pramenů.

2.3 Kolonizace v době Alexandra a jeho nástupců

První řecké kolonie⁴⁹, zakládané na východě Alexandrem Velikým měly především charakter veteránských či posádkových kolonií založených na strategických pozicích, takže sloužily jako podpora pevností a obchodních tras, ale také jako demonstrace přítomnosti vládců.⁵⁰ Alexandr tyto kolonie zakládal především dál na východě, nikoli v Malé Assii či Sýrii, tedy tam, kde bylo hlavně nutno upevňovat vojenský vliv. Zejména kolonie situované na území dnešního východního Iránu zřejmě měly sloužit více ke kontrole nestabilních oblastí, než k čemu jinému. Nutno také samozřejmě vzpomenout na potřebu zásobovat, v té době ještě postupující, Alexandrovo vojsko při cestě dál na východ a podceňovat nelze ani Alexandrovu prozíravost v ekonomickém směru. Podpora obchodu byla zřejmě jednou z jeho priorit. Nejspíš nejúspěšnější kolonií, založenou patrně právě kvůli obchodnímu potenciálu lokality, je – vlastně doposud prosperující – Alexandrie u Egypta.⁵¹

⁴⁷ Cohen 2006, 399.

⁴⁸ Freyne 1997, 30.

⁴⁹ V této podkapitole se snažím důsledně používat slovo kolonie, nikoli město, neboť v tuto chvíli píší o samé počáteční fázi zakládání. Ne všechny kolonie měly to štěstí, aby se staly prosperujícími velkými městy. Mnohé zůstaly nevýznamnými vesnicemi.

⁵⁰ Cohen 1978, 25.

⁵¹ Jones 1966, 3-4.

Následující Alexandrova příkladu začaly nástupnické dynastie na svých územích velmi záhy s podobnou kolonizační činností, sledující stejné cíle. Takto Seleukos I. Níkátor začal brzy po upevnění své moci zakládat vojenské kolonie, tzv. *katoikiai* (Strabón, *Geogr.* XIV, 2.25), z důvodu, kterého by se Alexandr, jež nikdy netrpěl nedostatkem lidských zdrojů, zřejmě nenadál. Seleukos prozíravě zakládal tyto kolonie jako zdroj branců pro své falangy.⁵² Tento typ kolonií je v antické literatuře spojen spíše s maloasijským prostorem, než se zbytkem Seleukovského území, což ale neznamená, že by jinde nebyly.⁵³ Nejčastějšími kolonisty na helénistickém Východě byli nepochybně makedonští a řečtí vojáci, kteří na principu, který byl v antice obecně dost rozšířen, za své služby v armádě obdrželi půdu k obdělávání, totiž *kléros*.⁵⁴ Často se takto jednalo o demobilizovanou posádku pevnosti náležící k příslušné kolonii, vždy připravenou pro případné opětovné nasazení v armádě. Vedle těchto vojenských kolonií byly zřejmě zakládány ještě kolonie civilní, vzniklé z obyvatel přemístěných ze svých domovů na nové místo určené k osídlení, nebo na principu jakéhosi synoikismu, jak o tom můžeme najít zmínky u antických autorů.⁵⁵ (Appiános, *Syr.*, 1) Na základě dopisu Antiocha III., který uvádí Josephus Flavius (Josephus, *Ant.* XII, 145), se zdá, že kolonisty mohli být i neřečtí obyvatelé, například Židé, kteří byli v tomto případě vysláni z Babylonie a Mezopotámie, aby se podíleli na kolonizaci maloasijské Frýgie a Lýdie.

Z úlohy, kterou měla kolonie splňovat, jasně vyplývají vcelku logické požadavky na její zasazení do krajiny, tedy na polohu. Primárními požadavky jsou co možná nejlépe ubránitelná pozice s dostatečným přísunem vody a dostatek úrodné půdy v okolí, která má sloužit pro zajištění obživy obyvatelstva. (Strabón, *Geogr.* XII, 3.39)⁵⁶ Umístění do krajiny jasně determinuje úspěšnost osídlení. Z helénistických kolonií je příkladem takové dobré volby město Dura Europos, které stojí na náhorní plošině obtékané Eufratem a ze stran chráněné prudkými stržemi.⁵⁷ Zdá se, že okolní zem byla velmi plodná, a rozvoj města na sebe tak nenechal dlouho čekat. Podobná situace platí i pro syrskou Apameu, stojící uprostřed úrodné planiny na opevněném vrchu obtékaném Orontem z jedné strany a

⁵² Jones 1966, 8.

⁵³ Tcherikover 1974, 20.

⁵⁴ Cohen 1978, 45.

⁵⁵ Cohen 1978, 4-5.

⁵⁶ Ještě Strabón si pochvaluje svou rodnou Amasii, jako místo, které má to nejlepší pevnosti i z města.

⁵⁷ Rostovtzeff 1941, 484.

z druhé kryté jezerem.⁵⁸ Takto výhodné polohy ovšem není možno vždy docílit. Mimo to Řekové a Makedoňané nekolonizovali pustinu, ale oblast dlouhodobě více či méně hustě osídlenou. Nové kolonie byly zřejmě povětšinou zakládány velmi blízko původních vesnic obydlených domorodým obyvatelstvem. (Ammianus, *Res gest.* XIV, 8.5-6), jak jsme o tom informováni na mnoha místech, například u Láodikeie - a jí předcházející dvojici vesnic zvaných Mazdabda a Ramitha - nebo u Antiochie na Orontu, která měla být založena v prostoru vesnice Iopolis (Malalas, *Chron.*, 203). Původní obyvatelé byli zřejmě po založení kolonie včlenění do jejího obyvatelstva. Jejich status v rámci obce je ovšem otázkou a minimálně v počátečním období se zřejmě nejednalo o plnoprávné občany vznikajícího města.⁵⁹ U Antiochie se v tomto ohledu ještě zastavím, neboť může posloužit jako dobrý příklad pro nahlédnutí do etnického složení kolonií, respektive měst. Jak je známo, kolonisté zakládající na příkaz Seleuka Níkátora Antiochii byli Athéňané a Makedonci přesídlení ze zničené Antigoneie. Podle Strabóna město ve svém plném rozkvětu sestávalo ze čtyř čtvrtí. První měl založit Seleukos I. Níkátor, druhou *velké množství osadníků*, třetí Seleukos II. Kalliníkios a čtvrtou Antiochos IV. Epifanés. (Strabón, *Geogr.* XVI, 2.4) Jones se domnívá, že druhá čtvrť byla osídlena právě místním obyvatelstvem vzatým z okolní krajiny. Mimoto Josephus Flavius informuje (Josephus, *Ant.* XII, 119) o tom, že ve městě byla již za vlády Seleuka I. Níkátora početná židovská komunita, která byla na místo pozvána jím samotným.⁶⁰ Z tohoto si můžeme udělat velmi dobrou představu o tom, jak pestré mohlo být složení obyvatelstva i v relativně velmi nových koloniích. Je ovšem jasné, že Antiochie byla jedním z měst, kterým Seleukos od počátku věnoval zvláštní pozornost.

Důležitým prvkem řeckého města, a tedy i helénistické kolonie, neboť každá byla potenciálním městem, byť mnohým zůstal spíše rurální charakter, bylo městské opevnění, respektive hradby symbolizující původně nezávislost města.⁶¹ Samo vytyčení tohoto opevnění (a s nimi i uliční sítě) je svým způsobem posvátný akt, akt založení města, a proto se ho ujímal i sám Alexandr (Arriános, *Anab.* III, 1-2, IV, 4) a jeho královští následovníci. Samotná výstavba opevnění následovala zřejmě okamžitě po tomto vytyčení,

⁵⁸ Cohen 1978, 20.

⁵⁹ Cohen 1978, 38-39.

⁶⁰ Jones 1971, 242-243.

⁶¹ Tcherikover 1974, 23.

takže byly fortifikace dokončeny ještě před samotným městem či vesnicí, což přinášelo i praktické výhody v případě nutné obrany před nepřítelem.⁶²

Otázkami vnitřní administrace kolonií a měst, distribuce kléru mezi kolonisty a podobnými tématy, kterými by se dalo pokračovat, se zde již zabývat nebudu, neboť mi to v aktuální chvíli nepříjde pro účely této práce nutné. Pro orientaci v tomto tématu je ovšem možno využít studii *The Seleucid Colonies* Getzela M. Cohena.

2.4 Po Alexandrovi.

Alexandr Veliký zemřel roku 323 v Babylónu. Arriános (Arriános, *Anab.* VII, 26) uvádí, že když byl na smrtelném loži tázán, komu zanechává královskou vládu, odpověděl prý: „Nejlepšímu.“ A také, že „vidí velký pohřební závod, který bude uspořádán k jeho počtě.“ Tyto „pohřební závody“, nejisté období mezi Alexandrovou smrtí a konsolidací nástupnických států na samém konci čtvrtého století před naším letopočtem, se díky jeho příhodné geografické poloze sledovaného prostoru pochopitelně významně dotkly. Složitý politický vývoj, ve kterém se o nadvládu nad Sýrií rychle střídají jednotliví Alexandrovi generálové, popíši jen ve stručnosti, aby bylo jasné, jak došlo k rozdělení územního celku, který sleduji: Po Alexandrově smrti, v krátkém období míru před propuknutím bojů mezi diadochy, byl satrapou v Sýrii Laomedón. Po Perdíkově smrti v roce 321 př. n. l. se však situace změnila a v roce 320 př. n. l. vtáhnul do Sýrie egyptský satrapa Ptolemaios, umístil ve městech své posádky a vrátil se do Egypta. Touto anexí navazoval na faraonskou tradici vytvoření předpolí Egypta ze Sýrie, především z její jižní části, položené na důležitých obchodních trasách.⁶³ O většině těchto událostí jsme informováni Diodorem Sicilským (Diodoros, *Bibl. hist.* XVIII, 43). Ptolemaios ovládal Sýrii po dobu pěti let. Mezitím ale posílil Antigonos na severu do takové míry, že v roce 315 př. n. l. prakticky bez boje Ptolemaiovi Sýrii opět odebral. (Diodoros, *Bibl. hist.* XIX, 59) V roce 312, když byl Antigonos na tažení mimo Sýrii, kterou střežil jeho syn Demetrios, odhodlal se Ptolemaios společně se Seleukem, uprchlým guvernérem z Babylonu k odvetnému tažení. To skončilo jejich vítězstvím u města Gazy, útekem Demetria na sever a dočasným obsazením jižní části Sýrie, tedy foinických měst a Palestiny. Záhy se toto tažení pro Ptolemaia ukázalo jako zcela zbytečné, neboť ho Antigonos ještě téhož roku z jihu Sýrie vyhnal. (Diodoros, *Bibl. hist.* XIX, 93)

⁶² Cohen 1978, 24-25.

⁶³ Tcherikover 1974, 50.

Nejmocnějším vládcem v regionu byl v této době právě Antigonos Monoftalmos spravující území ve dvojici se svým synem, Demétriem Poliorkétem. Ti si roku 306 př. n. l. po námořní porážce Ptolemaia u Salamidy nasadili diadémy a prohlásili se králi, v čemž je záhy následovali i ostatní vládci.⁶⁴ Tou dobou bylo zřejmě na Orontu, v místech budoucí syrské tetrapole také založeno město Antigoneia, později srovnané se zem Seleukem.⁶⁵ (Diodoros, *Bibl. hist.* XX, 47.5) Ostatní nově jmenovaní králové byli v té době již značně znepokojeni vzrůstající mocí Antigonovců. Reakcí bylo vytvoření koalice, do které se zapojil Ptolemaios, Seleukos a Lýsimachos. V bitvě u Ipsu (31 př. n. l.), kde byl Antigonos poražen a našel zde i smrt, však bojovaly armády pouze dvou z nich, totiž Seleuka a Lýsimacha. Podle Diodora (Diodoros, *Bibl. hist.* XX, 113) se Ptolemaios vrátil do Egypta, když se k němu donesla klamná zvěst o Antigonově vítězství. Tím měl ztratit nárok na svůj podíl z kořisti, což měla být jižní Sýrie. Na tu si nyní dělal nárok Seleukos, jakožto na zemi, kterou právoplatně vybojoval. (Diodoros, *Bibl. hist.* XXI, 1.5) Po Antigonově pádu si jí ale velmi rychle přivlastnil Ptolemaios, což rozdělilo dva bývalé spojence a zavdalo záminku k takzvaným Syrským válkám mezi Seleukovci a Ptolemaiovci, které se táhly následujícími stoletími. Vlastně až Antiochos III. roku 200 př. n. l. bitvou u Páneia vydobyl to, na co uplatňoval jeho předek nárok, když sjednotil Sýrii pod seleukovskou moc.⁶⁶ Hranicí mezi seleukovskou, severní, a ptolemaiovskou, jižní, Sýrií se na samém konci čtvrtého století před naším letopočtem stala řeka Eleutheros.⁶⁷ Domnívám se, že popisování hraničních bojů mezi Seleukovci a Ptolemaiovci v táhlých syrských válkách, které následovaly během třetího století, by pro účely této práce bylo zbytečné. Obecně však lze říci, že až do doby Antiocha III. – tedy do doby, kterou je časově ohraničeno téma mé práce – se jednalo především o boje, které nepřinášely žádné radikální změny a které se z převážné části odehrávaly na nárazníkovém pohraničním území, které bylo zváno též Koilé Sýrie.⁶⁸

Po bitvě u Ipsu došlo na severu i na jihu Sýrie k obnově země vyčerpané válkou a konsolidaci říší, které území Sýrie po následující století ovládaly takto rozdělené. V návaznosti na tuto konsolidaci v oblasti nastala vhodná situace i pro stabilizaci městského prostoru, který v této práci sleduji.

⁶⁴ Will 2008, 57.

⁶⁵ Cohen 2006, 76.

⁶⁶ Tcherikover 1974, 53-55, 75.

⁶⁷ Bagnall 1976, 11.

⁶⁸ Grainger 2009, 411-412.

3 Osídlení v Perském období

3.1 Pramenná základna a obecná charakteristika

Abych mohl jasně popsat sledované proměny osídlení v pozorované oblasti, je třeba stručně vyložit jeho vývoj již během období perské nadvlády (539-333 př. n. l.), a předložit obraz stavu takového urbánního prostoru, jaký mohl vidět Alexandr Veliký, když po bitvě u Issu postupoval podél pobřeží Středozemního moře na jih. Pravda je taková, že pramenů není mnoho. Lokalit oplývající archeologickými vrstvami, které odpovídají perskému období je relativně velké množství, ale mnoho je převrstveno pozdějšími obdobími, stav pozůstatků budov je povětšinou tak špatný, že rekonstrukce plánů měst, nebo alespoň čtvrtí je prakticky nemožná.⁶⁹ Naše poznání o osídlení čerpá jednak z povrchových zkoumání, tedy ze sběrů a různých druhů mapování, jednak ze samotných vykopávek. Tyto dvě formy výzkumu se však mnohde po Sýrii stále nepřekrývají, takže celkový obraz není doposud v žádném případě ideální.⁷⁰ Určité mezery v celkovém poznání vytváří též to, že v hornatých oblastech severní Sýrie výzkumy buď doposud neproběhly, nebo nebyly publikovány.⁷¹ Literární prameny pro toto období jsou dosti skrovné; Mimo již jmenované je relativně důvěryhodným zdrojem Xenofónova Anabasis díky popisu tažení Kýra Mladšího přes sledovanou oblast. Několik zmínek lze najít též u Hérodota. Dále lze čerpat z egyptských a asyrských záznamů, a z biblických knih. Jednak těch, které vypovídají přímo o sledovaném období, tedy kniha Ezdráš a Nehemjáš, a pak knihy popisující oblast ve starším období. S oběma typy je však třeba zacházet s opatrností.⁷² Hlavním zdrojem poznání o rozmístění, intenzitě a hustotě osídlení v perské době je jednoznačně archeologie.⁷³ Důležitým indikátorem příslušných vrstev se pak stává zejména dobře datovatelná řecká importovaná keramika a mince.⁷⁴

Během perského období nebo těsně před ním dochází v mnoha oblastech Sýrie k velkým proměnám. Zvláště velký rozdíl je mezi vývojem pobřežního pásu, a vývojem ve

⁶⁹ Stern 1982, 47.

⁷⁰ Grainger 1990, 15 viz Stern 1982, 1-45; 2001, 373-454; Grainger 1990, 204-210.

⁷¹ Grainger 1990, 14.

⁷² Jones 1971, 228

⁷³ Grainger 1990, 14.

⁷⁴ Grainger 1990, 16-17.

vnitrozemí. Pobřežní planina v celé délce od dnešního Iskandera po Rafáh⁷⁵ vykazuje znaky kontinuálního osídlení, byť stálost a intenzita kolísá v čase i prostoru. Naproti tomu ve vnitrozemí je mnoho telů opuštěno, aby již zůstaly neosídleny, nebo byly obnoveny jen v menším rozsahu. Situace je vcelku složitá, a tak je nutno nejprve nahlédnout na jednotlivosti, které, věřím, poskládají mosaiku celé situace.

3.2 Severní Sýrie

3.2.1 Severní Sýrie - pobřeží

Osídlení severní pobřežní planiny v okolí Iskandera jeví známky kontinuity bez přerušení po celé perské období, jak je to doložitelné například na dvojité lokalitě Al Mina – Sabuni poblíž ústí řeky Orontu. V blízkém Myriandru byla zřejmě ve čtvrtém století perská mincovna⁷⁶, a město mělo být též místem setkání Kýra Mladšího se zásobovacím loďstvem (Xenofón, *Anab.* I, 4.6). Trochu jižněji, v planině okolo dnešní Latákije je situace jiná. Jediným z dosti drobných sídlišť, u kterého lze doložit osídlení trvající přes celou dobu perské nadvlády, je Ras Šamra. Blízké sídliště Ras ibn Hani takové štěstí nemělo, osídlení je přerušeno během perského období. Lokalita Tel Sukas byla opuštěna už v pátém století, Paltos a Ras El Basit ve čtvrtém. Zajímavé je, že Tel Durak položený dále od pobřeží byl doložitelně osídlen bez přerušení.⁷⁷ K této oblasti nutno ještě připomenout, že na místě samotné Latákije, helénistické Laodíkeje, měly v době zakládání města ležet dvě nevýznamné vesnice Mazabda a Ramitha (Malalas, *Chron.*, 203).

Jasně nejvíce prosperující a stabilní oblastí na pobřeží severní Sýrie je planina okolo foinického města Arados.⁷⁸ To disponovalo vlastní flotilou (Arriános, *Anab.* II, 20.1) a okolními územími zvanými, *peraia*, kde je možno zaznamenat dokonce rozvoj osídlení. Během perského období je osídlena lokalita Amrit, řecky známý jako Marathos, a sídliště na lokalitě Šejk Zenad. Výrazný rozdíl mezi okolím Aradu a Latákije lze odvozovat právě od nedostatku politické a námořní podpory na straně druhého jmenovaného. Proto v okolí Latákije můžeme pozorovat pouze zranitelné, drobné a nestabilní vesnice. Důležité je také

⁷⁵ Záměrně používám dnešní názvy, nikoli ty antické, tj. Alexandrie a Rafia, neboť mluvím o dnešních lokalitách, nikoli antických městech.

⁷⁶ Grainger 1990, 16.

⁷⁷ Grainger 1990, 16-17.

⁷⁸ Arados bývá již počítán k samotné Foinikii (viz Jones 1971, 232; Cohen 2006, 34.), já ho zde ovšem vypisuji v rámci osídlení severní Sýrie, neboť se nachází na sever od řeky Eleutheros, která tvoří hranici mezi Syrským severem a jihem. (viz Cohen 2006, 24.)

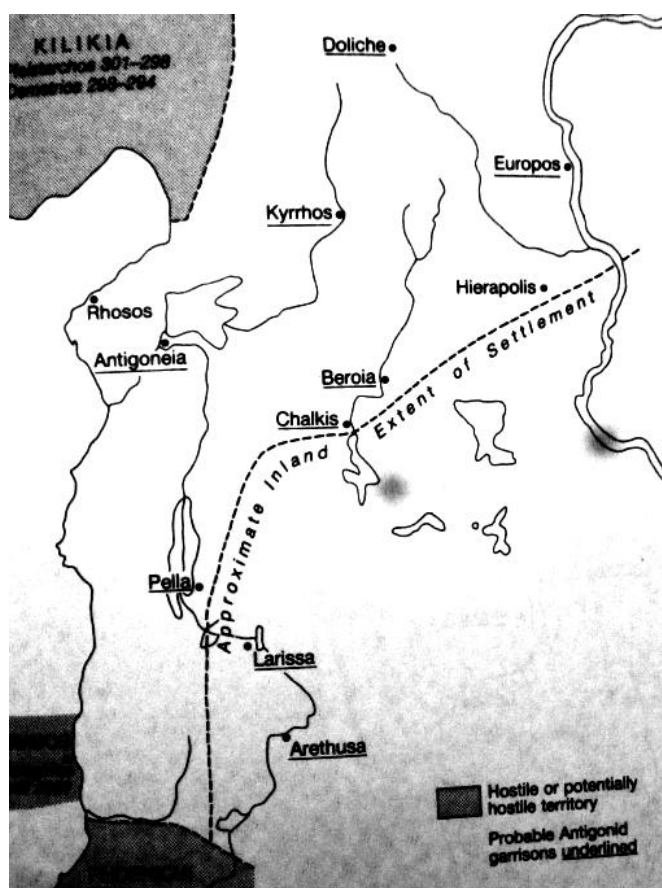
povšimnout si skutečnosti, že obě prosperující lokality, Al Mina i Aradská peraia leží na strategické pozici u řek Orontes a Eleutheros, a mají tak nejsnazší kontakt s prostorem za horskými hřebeny.⁷⁹ Arados pak silně těžil ze své pozice nejsevernějšího z foinických přístavů, díky čemuž se stal důležitým cílem pro kupecké karavany přicházející k pobřeží od Eufratu.⁸⁰

3.2.2 Severní Sýrie - vnitrozemí

Zcela jinou sídlištní situaci dokazují výzkumy prováděné ve vnitrozemí severní Sýrie východně od horských pásem. Hlavním fenoménem této oblasti je minimum keramiky typické pro perské období. Doklady výroby lokální keramiky jsou vzácné, a importovaná keramika je doložena jen v několika jednotlivých případech, z čehož lze vyvodit nejjednodušší závěr: Obyvatelstva vnitrozemí bylo v perském období buď velmi málo, nebo bylo extrémně chudé.⁸¹ Kombinací výsledků archeologického bádání

se zmínkami o prosperujících vesnicích u Xenofonta (Xenofón,

Anab. I, 4) by si bylo možno vnitrozemské obyvatelstvo představit jako nepočetné, ale relativně dobře prosperující.⁸² S jistotou je ale možno jen konstatovat známky značného opouštění sídel v perském období, zejména ve východních suchých oblastech hraničících

Obr. 6: Severní Sýrie v roce 301 (Podle Grainger 1990, Map 1).

⁷⁹ Grainger 1990, 16-17.

⁸⁰ Seyrig 1968, 61.

⁸¹ Grainger 1990, 18.

⁸² Grainger 1990, 18.

s pouští. Grainger⁸³ ze snížení počtu obyvatelstva v oblastech u okraje pouště vyvozuje podobné snížení počtu obyvatelstva v lépe zavodňovaných oblastech dál na západ na principu spojitých nádob.

Toto okrajové pásmo mezi pouští a suchými stepmi se táhne jako pruh od Eufratu po bažinatý kraj Madkh poblíž dnešního Aleppa a odsud na jih do údolí Orontu. (Viz Obr. 6, kde Přerušovaná čára značí přibližný okraj osídlení odpovídající perskému období.) V obou částech tohoto pásu můžeme jasně rozlišit oblasti, které s jistotou byly v perském období osídleny, a kde tedy osídlení kontinuálně pokračuje z předcházejících období, i takové, u kterých takováto evidence chybí, a osídlení bylo tedy v perském období přerušeno.⁸⁴ V severní části například byl zřejmě napříč celým obdobím osídlen Al Najrab, ale skupina lokalit na východ od něj a na sever od jezera Džabúl jeví známky diskontinuity. Lokality Tel Abu Danne, Umm el Mara nebo Tel en Naam lze uvést jako příklad těch, které byly během perského období opuštěny. Severně od této oblasti, podél cesty mezi Aleppem a Karchemišem, tedy směrem k Eufratu, sídliště zřejmě zůstala zachována. Na východ od této linie to, pokud víme, platí pouze o jediné lokalitě, totiž o Telu el Abd. Velmi podobná situace pokračuje i v jihozápadní části popisovaného pásma; Tel Mardik zaniká hned z kraje perského období, Tel Afis a Tel Mastuma jsou opuštěny ještě před jeho začátkem. Jedinou lokalitou, která je osídlena od doby železné až do helénismu, je Tel Tukun, zřejmě díky blízkosti močálu Madch, lokálního zdroje soli.⁸⁵ Situace pokračuje směrem na jih, až k dnešnímu Hamá. To bylo zničeno již Asyřany roku 720 př. n. l., a obnoveno až ve druhém století před naším letopočtem.⁸⁶ Tel Hana a El Mišrife byly oba opuštěny během pátého století, čtyři lokality v okolí jezera Homs a Tel Nebi Mend byly opuštěny zřejmě až na samém sklonku perského období.

⁸³ Grainger 1990, 18-19. Grainger píše: „*Conversely, the extension of sedentary occupation into the steppelands bordering the desert is clearly a function of the increase of population in the better-watered land. Thus the evidence of occupation or its absence in the borderlands can be taken as evidence also of relatively high or low population in the rest of Syria. As it happens, the results of the excavations in the borderland provide quite striking evidence of desertion in the Persian period.*“ Nejsem si ale jistý, je-li možno pouze na základě evidence snížení počtu obyvatel na okraji pouště vyvozovat, že k analogickému snížení počtu obyvatel došlo i v oblastech vzdálenějších od pouštního okraje.

⁸⁴ Grainger 1990, 19.

⁸⁵ Grainger 1990, 19.

⁸⁶ Tscherikover 1927, 63.

Na rozdíl od několika opuštěných sídel na pobřeží severní Sýrie se tato vlna opouštění sídlišť zdá být následkem posouvání hranic mezi usedle zemědělskými a nomádkyými kulturami na sever a východ. Pásmo zřetelně ohraničené skupinami výše popsaných lokalit dává jasnou představu, jakým způsobem se přibližně za dvě století krajina, a hlavně její obyvatelstvo, proměnily. Pás stepí na okraji pouště od pobřeží Orontu přes močál Madkh až k Eufratu byl na konci perského období zřejmě výhradně v užívání nomádkyých obyvatel.⁸⁷ Toto schéma lze ve stejné době pozorovat v různé intenzitě po celém prostoru „Úrodného půlměsíce“, zejména dál na jih, jak doložím, ale také dál na východě, byť s lokálními odlišnostmi.⁸⁸ Domnívám se ale, že v tento moment není pro tuto práci potřebné situaci za Eufratem rozebírat.

3.2.3 Severní Sýrie - obecně

Jak se zdá, krajina severní Sýrie měla v době Alexandrova příchodu silně rurální, deurbanisovaný charakter a počet obyvatel byl zřejmě dost nízký. Tomu jistě velkou měrou napomáhalo zmenšování prostoru usedlého zemědělství, ze kterého za ideálních podmínek město čerpá. Především na základě literárních pramenů Grainger⁸⁹ vytipovává pro konec čtvrtého století pouze pět lokalit, které zřejmě měly dostatečnou rozlohu na to, aby se nazývaly městy, totiž Myriandros, na pobřeží jižně od místa bitvy u Issu, Thapsakos na přechodu přes Eufrat, Thapsaku blízké Bambýké a souměstí na ostrově a pobřeží severně od ústí řeky Eleutheros, Arados a Marathos.⁹⁰ Myriandru a Thapsaku, jejichž poloha není dosud s jistotou známa, přisuzuje Grainger status města na základě toho, že je antičtí autoři na rozdíl od jiných zmíněných míst označují za *poleis*. (Xenofón, *Anab.* I, 4.6, 4.11, Arriános, *Anab.* II, 6.2) V případě Bambýké⁹¹, kde je perská vrstva zcela převrstvena pozůstatky pozdějších období⁹², je interpretace dosaženo na základě mincí tam ražených jménem samozvaného krále Abd-Hadada, který intrikoval proti Dareiovi III. ke konci jeho vlády.⁹³ O rozvinutém městském charakteru Aradu a Marathu, dvou na sebe navázaných městských jednotek, starých již v perském období, není pochyb. Jako bohaté souměstí jej

⁸⁷ Grainger 1990, 20.

⁸⁸ Grainger 1990, 20-22.

⁸⁹ Grainger 1990, 23.

⁹⁰ Grainger 1990, 24-25.

⁹¹ Řecký Hierápolis, nyní Menbidž.

⁹² Hogarth 1907/1908, 186.

⁹³ Grainger 1990, 26.

popisuje Arriános (Arriános, *Anab.* II, 13.7-8) a konečně, dokládají to i pozůstatky města s chrámem z perského období odkryté Mauricem Dunandem kolem poloviny 20. století. Všechny ostatní lokality, které by vedle těchto pěti domnělých měst přicházely v úvahu, jako je Karchemiš, Tell Rifaát, Aleppo, Hamá nebo Tell Nebi Mend byly prokazatelně v té době buď opuštěny, nebo pouhé vesnice.⁹⁴

3.3 Jižní Sýrie

Na území jižní Sýrie, můžeme v osídlení pozorovat analogickou situaci, byť s určitými odlišnostmi. Opět platí, že navzdory velkému množství lokalit, kde je zachycena vrstva perského období (Obr. 7), bylo odkryto velmi málo takových architektonických pozůstatků, aby bylo možno rekonstruovat plány měst. Perské období bylo dlouho považováno za období úpadku, či dokonce vymizení městského života v celé oblasti vyjma Foinikie.⁹⁵ Jak ukáží vzápětí, situace zřejmě nebyla tak jednoznačná. U vrstvy náležící v Palestině perskému období jsou často uváděny tři charakteristické znaky: 1) V perském období je mnoho telů definitivně opuštěno. Jedná se například o Megiddo, Tel Džemmeh, Tel el Hesi nebo Jericho. 2) Perská vrstva těchto telů, na nichž osídlení pokračuje, je silně narušena intenzivní stavební činností řecko-římského období. Mezi tyto lokality patří Samaria, Šechem, Ašdod, Aškelon, Rama

Obrázek 7: Odkryté lokality perského období v Palestině (podle Stern 1982, 4).

⁹⁴ Grainger 1990, 27.

⁹⁵ Stern 1982, 47.

Rahel a další. 3) Na většině velkých odkrytých lokalit (například Hazor, Megiddo, Tel el Faraáh, Tel Džemeh či Lachiš) je plocha zkoumaného telu z větší části vyplněna palácem či pevností, nebo jinými podobně velkými budovami. Obytné čtvrti byly zřejmě rozmístěny po svazích telů.⁹⁶ Stern z těchto charakteristik vyvozuje, že představa země v níž městský život zcela ustal, reflektuje spíše fragmentárnost odkrytého materiálu, než skutečný stav.⁹⁷ Ten je v jižní Sýrii, stejně jako v severní, velmi rozdílný region od regionu. Nejjasněji jsou rozdíly opět vidět v porovnání pobřežního pásma a hornatých oblastí na východ od něj.⁹⁸

3.3.1 Jižní Sýrie - pobřeží

Oblastí, která (zřejmě v celém syropalestinském prostoru) vykazuje dlouhodobě největší hustotu osídlení a nejrozvinutější městský život, je pobřežní pás Foinikie⁹⁹ (Obr. 4) se svými prastarými přístavními městy tyjícími z obchodu a jim podléhající okolní krajinou. Nadprůměrná hustota osídlení oproti okolním regionům je konstantou, která přetrvává vlastně až do dnešních dnů. To je ovšem opět příčinou převrstvení perské vrstvy těmi pozdějšími, což velmi znesnadňuje archeologické zkoumání měst jako takových. Velká města, totiž Tripolis, Byblos, Bérytos, Sídón, a Tyros, je ve sledovaném horizontu téměř nemožné zkoumat. Jedním z mála archeologických zdrojů vypovídajících o foinických městech v samotné Foinikii je Sarepta nacházející se mezi Sídónem a Tyrem, přelomu šestého a pátého století téhož letopočtu. Všechna tato sídla Foinikie se vyvíjejí kontinuálně od konce doby bronzové a rozsah jejich osídlení se zdá být nepříliš proměněn až do řeckořímské doby.¹⁰⁰ Výjimkou je Tripolis, nejpozději ve čtvrtém století nově založené město, vzniklé jako kolonie Aradu, Sídónu a Tyru¹⁰¹, jak nás o tom informuje Diodoros (Diodoros, *Bibl. hist.* XVI, 41.1-2). U Diodora stejně tak najdeme popis zničení Sídónu perským králem Artaxerxem II. roku 345 př. n. l. (Diodoros, *Bibl. hist.* XVI, 45.4-5), nicméně o dvacet let později, v době Alexandrova tažení, město zřejmě opět prosperovalo (Arriános, *Anab.* II, 20), což jistě vypovídá o potenciálu celé oblasti.¹⁰²

⁹⁶ Stern 1982, 47; Lipschits 2006, 28.

⁹⁷ Stern 2001, 461-462.

⁹⁸ Lipschits 2006, 28.

⁹⁹ Grainger 1990, 28.

¹⁰⁰ Ciasca 1988, 140-141.

¹⁰¹ Jones 1971, 230-231.

¹⁰² Ciasca 1988, 147.

Na tento pás integrálně navazuje pobřeží Palestiny, které bylo v perské době pod silným foinickým vlivem, a blízkost silně urbanizované Foinikie působila na pobřeží jižně od ní nepochybně silně stimulativně. Ostatně, foinická města mimo Foinikii nejsou výjimečným fenoménem v rámci celého Středomoří. Pobřežní pás Palestiny je, oproti jejím ostatním částem, osídlen dosti hustě, zřejmě v reakci na snahy Achajmenovců posílit ekonomický a vojenský vliv ve východním Středomoří. V této snaze jim byli Foiničané silnými spojenci, a zřejmě i díky tomu požívali v oblasti velkou míru nezávislosti.¹⁰³ Od samého počátku perského období můžeme po celém pobřeží pozorovat rozvoj městských obchodních center, který je příliš masový a rychlý (jde o období asi padesáti let) na to, aby byl náhodný. Zřejmě šlo o jakési oficiální rozhodnutí. Mnoho z těchto měst je nesporně plánováno podle pravidelného, ortogonálního plánu, který do značné míry odpovídá tomu, co se v dané době v řeckém kontextu nazývá plánem „hippodamovským“. Sám Stern, který toto adjektivum pro sledovaná pobřežní města používá, jej definuje jako rozvržení města takovým způsobem, že obytné čtvrti tvoří symetrické bloky oddělené ulicemi, které se kříží v pravých úhlech. Takový plán by měl zároveň vydělovat jednotlivým čtvrtím ve městě zvláštní funkci; residenční, veřejnou, kultovní apod.¹⁰⁴, a vpravdě, města odpovídající takovému schématu je opravdu možné na pobřeží Palestiny v daném horizontu najít, jak to bude dále ukázáno. Nutno ovšem podotknout, že tato města nemusí pokaždé splňovat definici „hippodamovského plánu“ jak jej chápou jiní badatelé, neboť definic je vícero.¹⁰⁵

Mezi těmito - zřejmě pravidelně plánovanými - pobřežními městy byly umístěny drobné pevnůstky a zdá se, že okolo jednotlivých měst byla často rozmístěna drobnější sídliště. Tato síť měst měla patrně zajišťovat jak udržování námořních obchodních koridorů, tak důležité pobřežní stezky do Egypta.¹⁰⁶

Na pobřežních lokalitách většinou zdaleka není dochována, nebo doposud odkryta, celá uliční síť, a proto je celkový plán povětšinou rekonstruován na základě několika málo bloků nebo dokonce nároží, která jsou na lokalitě odkryta. Mezi takovéto lokality, u kterých se v perské vrstvě předpokládá ortogonální naplánování, patří lokality jako Tel Naharija, Tel Akko, Tel Abu-Havam, Tel Megadim (Obr. 9), nebo Tel Šikmona (Obr. 8), všechny situovány na severním pobřeží Palestiny. Dále na jih byl zřejmě důležitým

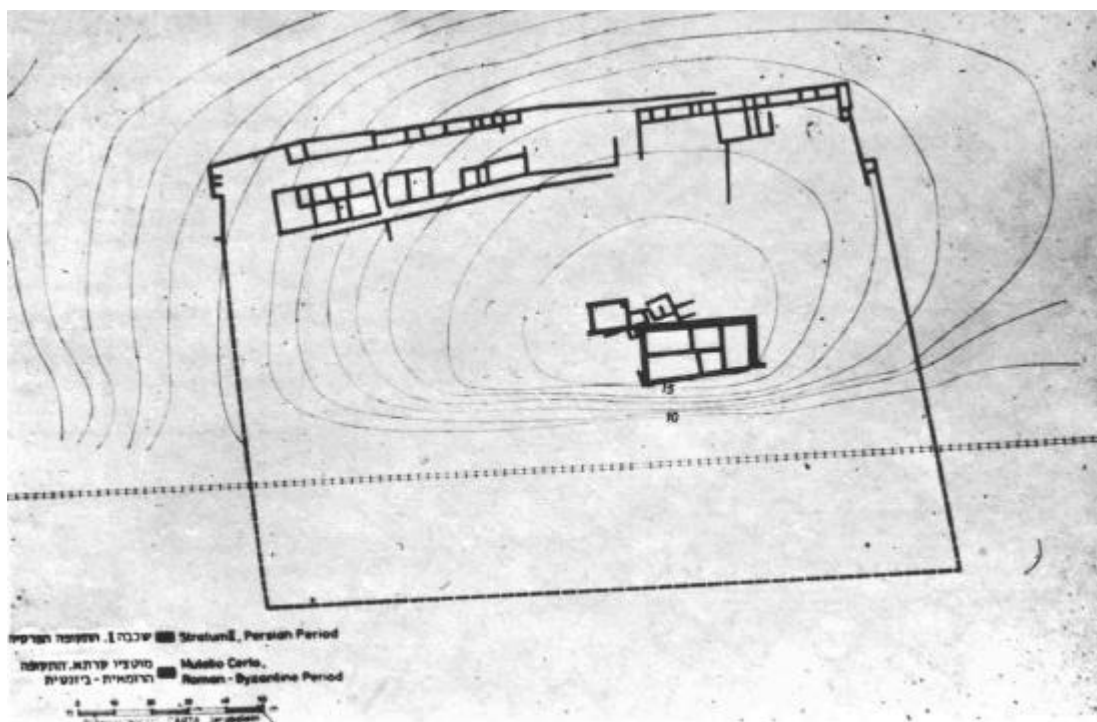
¹⁰³ Betlyon 2005, 29; Lipschits 2006, 27; Stern 1984, 80-81.

¹⁰⁴ Stern 2001, 462.

¹⁰⁵ Viz například Castagnoli 1971, 129; Wycherley 1962, 19-26.

¹⁰⁶ Stern 2001, 380-407; Lipschits 2006, 26.

centrem Dor (Obr. 11), největší lokalita v regionu, lokalizovaný na stejnojmenném telu. Jak bude ještě řešeno, Tel Dor je výjimečný pro možnost sledování vývoje mezi perským a řeckým obdobím. Jeho plán opět velmi připomíná onen „hippodamovský“, a právě zde je dle Sterna možno velmi dobře sledovat vnitřní rozdělení města v jednotlivé funkční oddíly; obytný, kultovní, řemeslný a podobně.¹⁰⁷ Jako nejbližší paralelu k plánu města Dor perského období uvádí Stern město Olynthos v Makedonii.¹⁰⁸ Dále na jih podél pobřeží je sídlištní situace velmi podobná. Hustota měst po pobřeží je menší, ovšem o Gaze se zmiňuje Héródotos, a co do velikosti ji přirovnává k Sardám. (Héródotos, *Hist.* III, 5) Gaza jako taková nebyla archeologicky zkoumána (informace k roku 2005), takže bližší informace nelze podat. Jednoznačně šlo ovšem v rámci regionu o velmi významné město, podobně jako v případě Aškelonu, Ašdodu nebo Gatu, dalších měst na jižní části palestinského pobřeží.¹⁰⁹

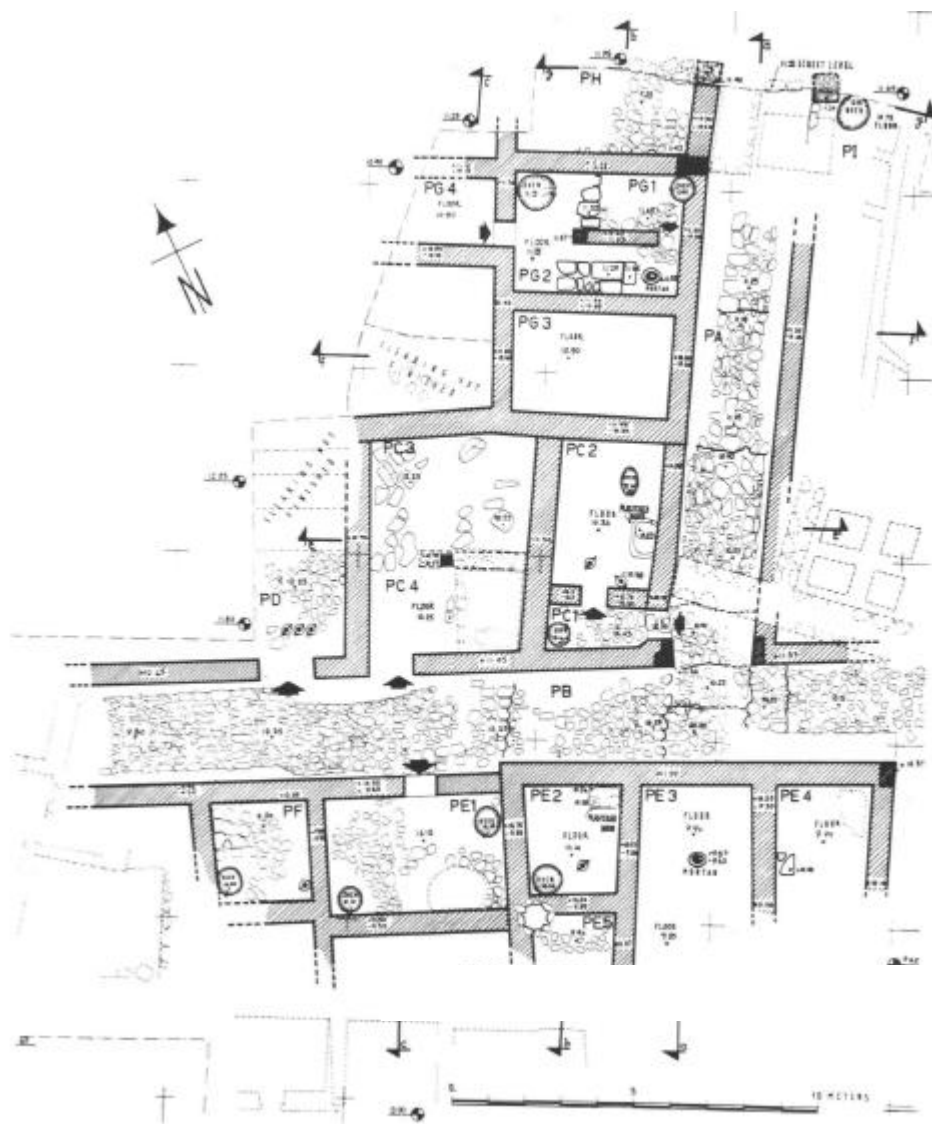

Obr. 8: Tel Megadim, plán města. Perské období. (podle Stern 1982, Fig. 44).

¹⁰⁷ Stern 1982, 48-49; Betlyon 2005, 29-33.

¹⁰⁸ Stern 2001, 462-463.

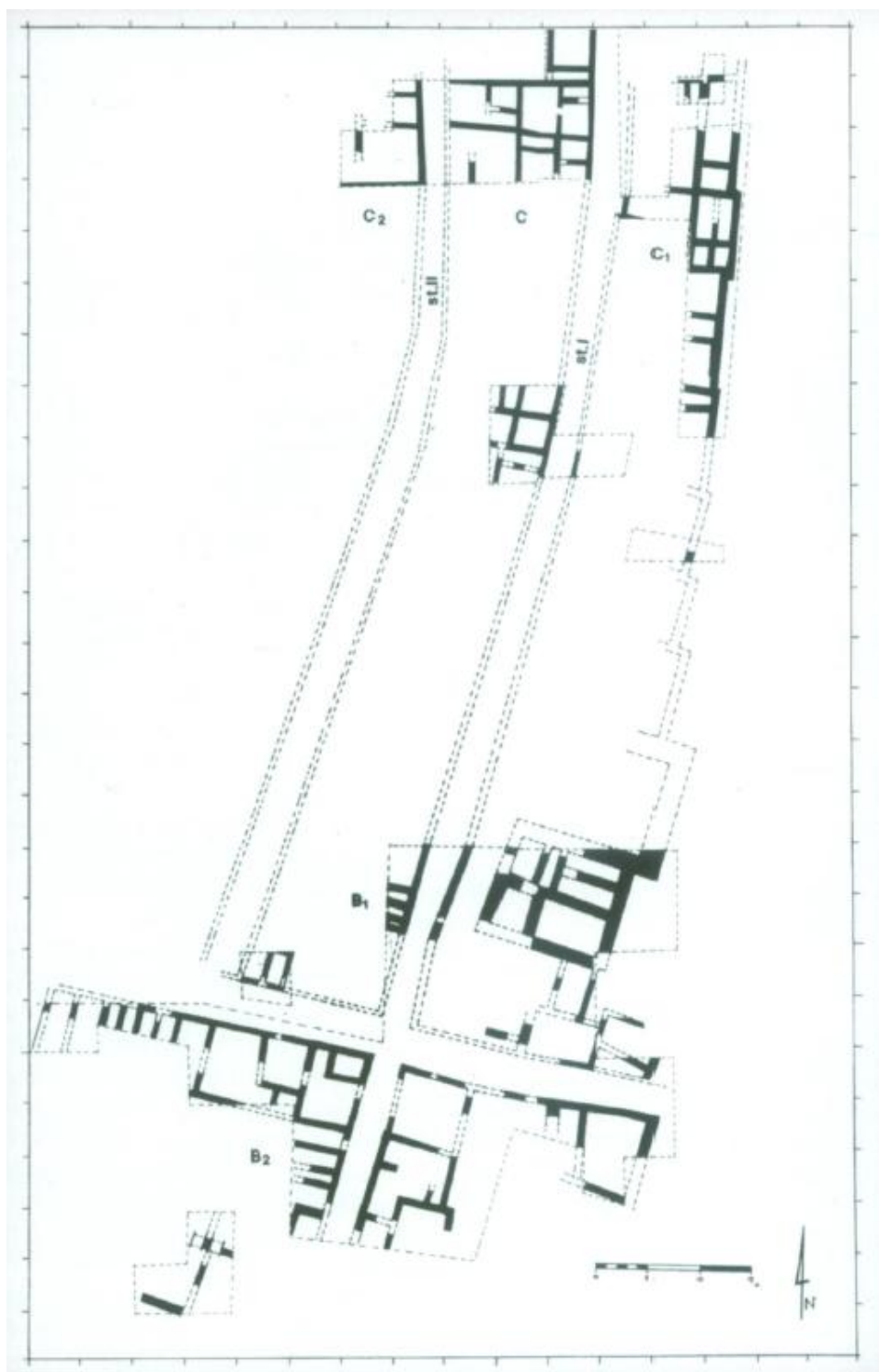
¹⁰⁹ Betlyon 2005, 11-13.

Obr. 9: Tel Šikmona, část uliční sítě. Perské období. (podle Stern 1982, Fig. 47).

Obr. 10: Tel Abu Hawam. Zdivo perského období. (podle Stern 1982, Fig. 49).

Obr. 11: Tel Dor, část uliční sítě. Perské období. (podle Betlyon 2005, 36).

3.3.2 Jižní Sýrie - vnitrozemí

Zřejmě zcela jinou politiku volili perští panovníci v případě palestinského hornatého vnitrozemí. Tam, na obou stranách Jordánu, prakticky chybí architektonické pozůstatky zařaditelné do perského období. Lipschits¹¹⁰ tuto absenci vykládá pokračováním úpadku městského života na území Judska a Samaří, který začal již v asyrském a babylonském období jako následek deportační politiky těchto velmocí. Toto ustrnutí městského života, na rozdíl od života vesnického, tak v perském období dochází jakéhosi vrcholu zejména v jižním Judsku stejně jako – i když poněkud méně – na severu v Samaří. Naproti tomu rurální osídlení, zejména v severním Judsku, v regionu Benjamin, zůstává překvapivě neměnné.¹¹¹ Na druhé straně Jordánu, v Edomu a Ammonu je situace prokazatelně srovnatelná, ostatně stejně jako v západní Galileji, kde zřejmě rurální prostředí sloužilo jako zemědělské zázemí pro velká města na pobřeží. Tuto situaci Lipschits vysvětluje nezájmem babylonských a perských vládců o urbánní rozvoj vnitrozemských hornatých lokalit, které byly v takovémto stavu jednak mocensky podstatně lépe ovladatelné a zároveň mohly daleko lépe sloužit jako zemědělská exportní oblast, která by tak byla schopna podporovat – pro velkou říši strategicky podstatně důležitější – regiony na západě. Mimoto zemědělské produkty mohly být velmi dobře vybírány jako daň, jak tomu zřejmě bylo v prostoru Negevu a jižní Šefely, odkud o tom máme epigrafické doklady na ostrakách.¹¹² Současně lze na samém východě Palestiny, v Ammónu a Moábu, vidět vývoj analogický k severní Sýrii. Podobně jako tam totiž zde, na jihu, zřejmě došlo k posunování hranic nomádského zemědělství. Zdá se, že se do Ammónu a Moábu zpoza edomských hor zvolna posunovaly pastevecké nomádské skupiny Nabatejců, což mělo za následek úpadek řady sídlišť.¹¹³

I přes tuto situaci i v palestinském vnitrozemí zůstala nějaká městská centra, byť jistě nedosahovala velikosti těch přímořských. Samaří, hlavní město stejnojmenného regionu, bylo na rozdíl od Jeruzaléma centrem městského života bez přerušení, a bylo v perském období jednoznačně jedním z největších měst v Palestině. Perská vrstva je až na pár drobných pozůstatků plně překryta vrstvou herodovskou a římskou.¹¹⁴ Jeruzalém,

¹¹⁰ Lipschits 2006, 28.

¹¹¹ Stern 1984, 48.

¹¹² Lipschits 2009, 28-30.

¹¹³ Grainger 1990, 20-21.

¹¹⁴ Stern 2001, 424.

naproti tomu, byl od doby babylonského zničení nevýznamným chudým městečkem, byť jeho status se během perského období s pomalu rostoucím množstvím obyvatel začal zlepšovat, zřejmě v souvislosti s návratem Židů z deportace v Babylonii.¹¹⁵ Ke skutečné změně dochází, když je Jeruzalém opevněn, jak to můžeme najít v Bibli (*Neh*, 3,1-32), a podle části badatelů¹¹⁶ i v archeologickém materiálu. Výstavba opevnění by znamenala, že z Jeruzaléma, jakožto vesnice či malého městečka se v polovině pátého století před naším letopočtem stalo *birtâ*, tedy hlavní město perské „provincie“. Slovo *birtâ* znamená „opevněné město“, a Lipschits tak chápe postavení hradeb jako projev povýšení statutu Jeruzaléma, který tak měl převzít funkci hlavního města oblasti buď po Misper, nebo Samaří, a měl být tedy v té době již opravdovým městem.¹¹⁷ Tomu silně oponuje relativně nová studie Israela Finkelsteina¹¹⁸, který reinterpretuje rozšířenější názor, a na základě nových vykopávek obytných čtvrtí perského města představuje Jeruzalém poloviny pátého století před naším letopočtem jako městečko s populací velkou maximálně pěti set lidí.¹¹⁹ Tento zvláštní prostor jsem zde Jeruzalému věnoval ne proto, že by mě výjimečné postavení v rámci urbánního profilu jižní Sýrie, ale spíše pro kulturní kontext pozdější Evropy, pro kterou bylo toto, v perském období zdá se nepřiliš významné město z pochopitelných důvodů zvláště významné.

3.4 Osídlení v perském období - souhrn

Jak tedy vypadalo celé sledované území ve druhé polovině čtvrtého století, tedy v době příchodu Řeků ze Západu? Můžeme-li soudit, pak byla Sýrie celkem vzato prostorem spíše málo urbanizovaným, slabě zalidněným, a chudým. Můžeme-li věřit Hérotovi, pak pátý obvod Perské říše, tvořený celou Sýrií, jak ji v této práci chápu, a Kyprem, odváděl na daních Dareiovi I. tři sta padesát talentů stříbra, tedy méně, než samotná Kilikie, která měla odvádět talentů pět set (Hérodotos *Hist.* III, 90-91).

Před začátkem perského období a v jeho průběhu je opuštěna celá řada lokalit, které fungovaly v obdobích předcházejících. Jasný rozdíl je napříč celým územím mezi úzkým pobřežním pruhem a vnitrozemím ležícím mezi horskými pásmy a pouštěmi. Přímořský pás byl v zásadě hustě osídlen, zejména v prostoru obývaném a spravovaném Foiničany, to

¹¹⁵ Lipschits 2006, 31-34.

¹¹⁶ Stern 2001, 435.; Lipschits 2006, 34-35.

¹¹⁷ Lipschits 2006, 34-35.

¹¹⁸ Finkelstein 2008.

¹¹⁹ Finkelstein 2008, 514.

znamená od města Arados na jih. Naopak nejméně bylo přímoří v perském období osídleno na samém severu oblasti, kde je z té doby sídel doloženo podstatně menší množství. Stimulem městského života na pobřeží byl tady jednoznačně obchod, prosperující díky strategickému umístění měst podél suchozemských obchodních tras a čilému námořnímu obchodu, který města zprostředkovávala celé oblasti. Navíc lze uvažovat o podpoře těchto měst ze strany perského vládce.

Podstatně rozlehlejší vnitrozemí celé Sýrie vykazuje ve čtvrtém století jen pozůstatky městského života a jasně převládá osídlení zemědělského charakteru. Na severovýchodě je možno sledovat zmenšování trvale osídleného prostoru severně a západně od Syrské pouště, zřejmě díky jejímu rozšiřování a posilování nomádského způsobu života. Podobně tomu zřejmě bylo i v Ammonu a Moábu na východním břehu Jordánu.¹²⁰ Ve vnitrozemí na jihu Sýrie bylo v té době sídlišť, které lze nazvat městy, skutečně málo. Lze uvažovat o Samaří a možná Jeruzalému. Krajina byla deurbanizována, zřejmě v návaznosti na asyrskou a babylonskou politiku přemísťování velkých skupin populace napříč jejich říšemi, a stává se prostorem orientovaným ryze na zemědělství.

¹²⁰ Grainger 1990, 20, 28.

4 Osídlení v helénismu

V předešlé kapitole jsem shrnul archeologickou situaci osídlení ve své zájmové oblasti v době perské nadvlády. V návaznosti na politické změny a rozsáhlou kolonizační činnost, jak je popisují ve druhé kapitole, ovšem dochází ke zcela zásadní proměně této situace. Právě tuto změnu, a to co z ní vyplývá, se budu snažit definovat v této kapitole, a to za pomoci archeologického materiálu, byť stav dochování kontextů důležitých pro takovéto zkoumání je na mnoha místech vpravdě velmi špatný,¹²¹ a v celkovém pohledu je jej ve finále opět nutno kombinovat s materiálem historickým, aby tak byla mozaika dějin úplná.

V rámci analýzy konkrétních aspektů oné proměny jsem se musel uchýlit k podobnému rozdělení této kapitoly jako v té předešlé, neboť vývoj severu a jihu sledované oblasti se od sebe vzhledem brzkému začlenění do dvou různých státních celků, totiž říše Seleuka I. Níkátora a říše Ptolemaia I. Sotéra, dost liší. Opět tedy nejprve předkládám popis situace severní Sýrie a poté Sýrie jižní, abych mohl v druhé části kapitoly lépe demonstrovat shodné a odlišné znaky procesů, ke kterým v rámci urbánního prostoru celé Sýrie došlo. Tak ve finále podávám shrnující pohled na městské osídlení v celé oblasti. Na rozdíl od výkladu v předešlé kapitole, který byl z pochopitelných důvodů dost obecný a nezabíhal do jednotlivostí, se tam, kde to je možné, naopak snažím zaměřit na jednotlivé fenomény skrze důkladnější studium vybraných lokalit, které – věřím – budou mít dostatečnou vypovídací hodnotu, aby nastínily obraz celé situace.

4.1 Severní Sýrie

Na samém počátku makedonské nadvlády nad severní Sýrií (od roku 333 př. n. l.) zdejší osídlení logicky a kontinuálně navazuje na osídlení předešlé. Jak již bylo řečeno, mělo spíše rurální než urbánní charakter a bylo dost řídce rozmístěno po krajině. Nezdá se, že by procházející armády měly na osídlení větší vliv. Co se řeckého osídlení týče, pak z této doby archeologie přináší informace o přežívajícím drobném osídlení na severozápadním pobřeží, které však pochází již z doby dávno před Alexandrovým tažením. Do pozdního 4. století před naším letopočtem zřejmě Řekové sídlili na lokalitě Al Mina - Sabuni a na lokalitě Minet el Bejda, poblíž Ras Šamra, jak tomu napovídají numismatické doklady z obou sídlišť. Nejednalo se ovšem o čistě řecké osídlení. Na lokalitách Tel Sukas

¹²¹ Ball 2007, 50-51.

a Ras el Basit pak obchod a zřejmě i řecké osídlení pokračuje prokazatelně k roku 300 př. n. l. Je možné, ovšem ne s jistotou prokazatelné, že na těchto lokalitách tou dobou sídlily vojenské posádky.¹²²

Co se rozsáhlejšího, již skutečně městského osídlení týče, je třeba se posunout do období po bitvě u Ipsu, kdy Seleukos I. začíná se svým velkým kolonizačním programem. Zmínka na začátku této kapitoly o častém špatném dochování helénistických kontextů se týkala právě především seleukovských měst severní Sýrie, jejichž pozůstatky jsou téměř zcela zakryty pozdějšími vrstvami, hlavně těmi z římského období. Jedinými výjimkami ze seleukovských měst, která zůstala nedotčena ve svém původním helénistickém rozvržení, jsou Dura Europos, která leží příliš nízko po proudu Eufratu, než abych se jí mohl v této práci zabývat, a relativně nově odkryté město na samém východě Sýrie, totiž Džebel Chálid, který neopomenu představit. Stopy helénistických měst, jejichž pozůstatky byly silně převrstveny, je však možno vidět v jejich rozvržení a v případě některých měst i v uliční síti.¹²³ Už jen pouhé rozmístění měst po prostoru říše však stojí za pozornost, neboť může být dobrým ukazatelem záměrů vládců, kteří jejich zakládání koncipovali.

4.1.1 Koncept rozmístění měst v krajině

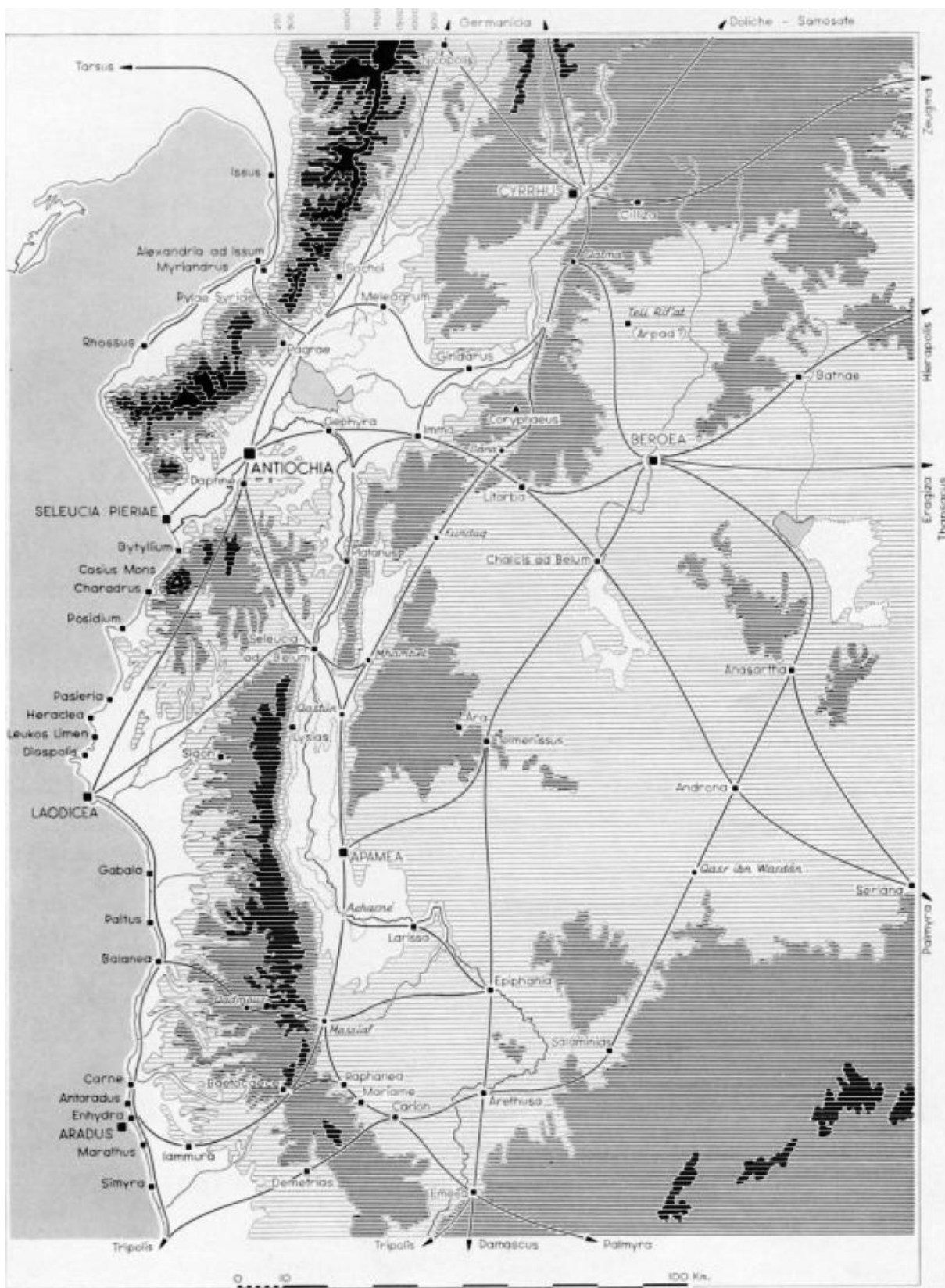
Tak můžeme vidět, že Seleukos I. umístil syrskou tetrapoli, kterou koncipoval jako centrum říše, do pobřežního kraje severozápadní Sýrie (Seleukie, Láodikeia) a vnitrozemí kolem Orontu (Antiochie, Apameia). (Obr. 12) Menší města pak rozmístil po hlavních cestách na východ, totiž po severním okraji Syrské pouště (Gindaros, Chalkis, Beroia, Hierapolis) a podél Eufratu směrem k Perskému zálivu (Seleukia Zeugma, Apameia na Eufratu, Thapsakos).¹²⁴ Tento koncept sítě měst učinil velmi rychle ze syrské tetrapole skupinu měst patřící - na čele s Antiochií - mezi největší města řeckého a později i římského světa.¹²⁵ Tato změna působí téměř zázračně. Z chudé čistě zemědělské oblasti se stává jedno z největších center civilizace. Enormní zbohatnutí vycházelo jednoznačně z výhodné polohy na obchodní stezce, po které putovaly komodity z Asie, především z Perského zálivu, směrem do Středomoří. Vody středoziemního moře se dostávají k údolí Eufratu nejbližše právě u pobřeží severní Sýrie, takže Antiochie a její přístav Seleukie ležely na samém ústí této nejvýhodnější trasy, kde z ní mohly nejlépe profitovat. Na celé

¹²² Grainger 1990, 33.

¹²³ Ball 2007, 51.

¹²⁴ Cohen 2006, 25.

¹²⁵ Hannestad 2012, 987.

Obr. 12: Seleukis (podle Seyrig 1970, Fig. 3).

situaci je nejzajímavější to, že na místě Seleukie a Antiochie prokazatelně nikdy před tím nebyla žádná větší aglomerace, která by tuto výhodnou pozici využívala.¹²⁶ Ústí Orontu je nevhodným místem pro přístav. V oblasti dují nepříznivě větry, pobřeží nevytváří ani v nejmenším prostředí vhodné pro přistání podobně jako drtivá většina pobřeží severní Sýrie, jak už ostatně bylo řečeno výše. Proto toto pobřeží nikdy nebylo osídleno Foiničany na rozdíl od celého prostoru od Aradu na jih. Na rozdíl od nich Seleukos v pravou chvíli předvedl velkou prozíravost a rozhodnost tím, že nechal vystavět dva umělé přístavy v Seleukii a Láodikeiu, a vytvořil zcela novou velmi prosperující trasu spojující Mezopotámii se Středomořím, na níž jsou menší města rozmístěna v pečlivě vybraných intervalech, a zbavil tak Foiničany monopolu, neboť před založením syrské tetrapole vedla většina tras podstatně jižněji, a veškerý profit z nich měli pouze Foiničané. Tímto zásahem naprosto obrátil ekonomiku doposud ryze rurální severní Sýrie a učinil z ní centrum civilizace a městského života. Mohlo by se zdát, že takto nastolená situace přinese náhlý úpadek Aradu, který byl do té doby pro karavany z východu nejvhodnějším cílem na pobřeží Středozemního moře, nicméně zdá se, že obchod v té době posílil do takové míry, že se vedle sebe na pobřeží mohly bez větších problémů udržet přístavy staré i nové.¹²⁷

V Seleukem vytvořené síti měst, (Obr. 13¹²⁸) se jen těžko hledá takové, které by nemělo zjevný účel pevně zakotvený v síti komunikací, které propojovaly celou říši a na kterých byla města rozmístěna s ohledem na přírodní zdroje, klima apod. Na oné promyšlené soustavě se podílejí i již zmíněná přístavní města. Vzdálenost mezi Láodikeiou a Seleukii je přibližně rovna vzdálenosti mezi Láodikeiou a Aradem na jihu. Ze severu pak pravidelné rozmístění doplňuje Alexandrie u Issu, takže přístavy rovnoměrně pokrývají celé pobřeží Sýrie ovládané Seleukovci. Všechny čtyři přístavy byly umístěny v úrodné planině, což napomáhalo jejich soběstačnosti.¹²⁹ Jako příklad je k doplnění celkového obrazu možno ještě zmínit město Seleukie-Zeugma, město s mostem přes Eufrat, který zajišťoval jeden z mála přechodů mezi Sýrií a Mezopotámií.¹³⁰

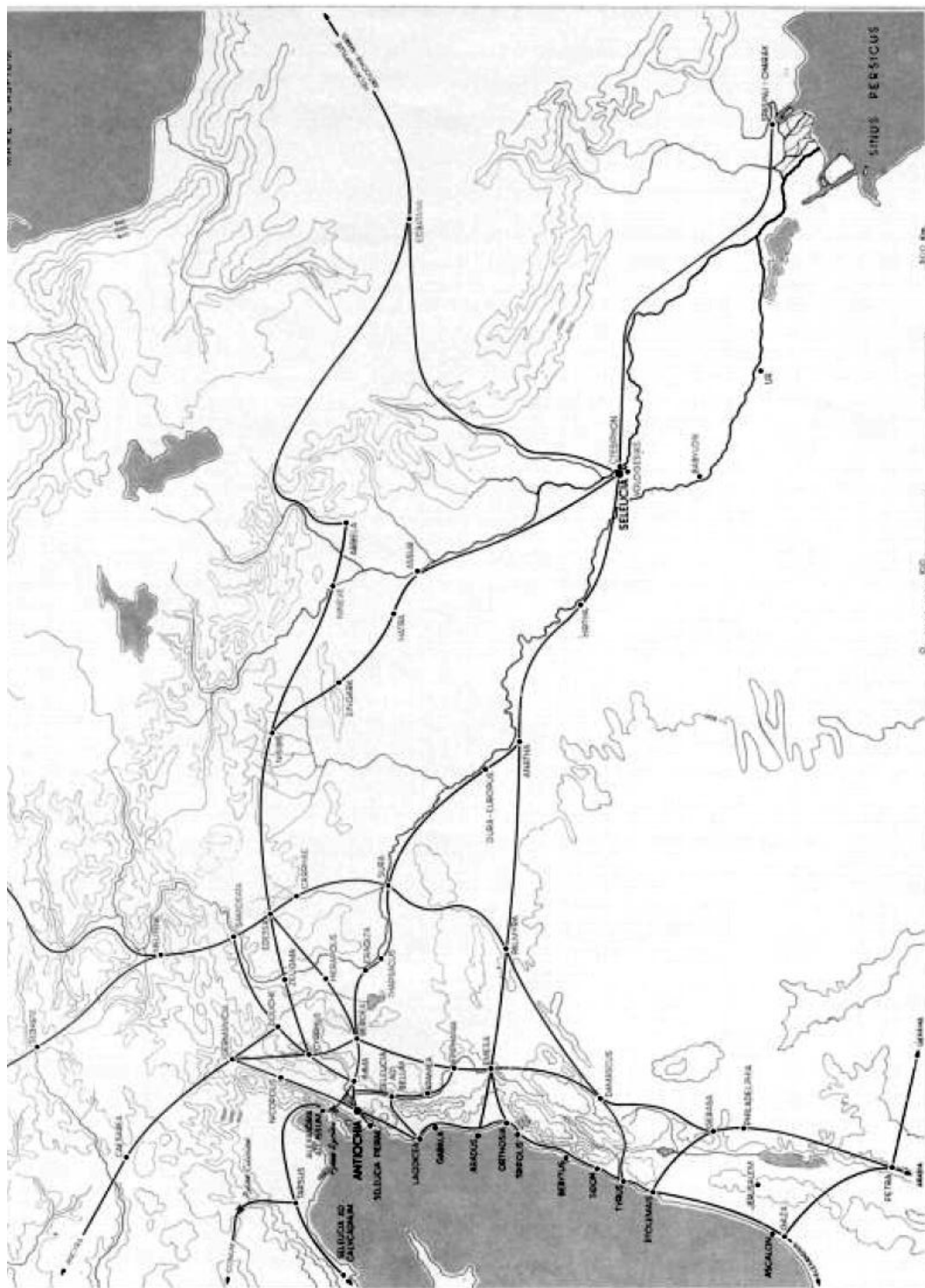
¹²⁶ Seyrig 1968, 53-54.

¹²⁷ Seyrig 1968, 62-63.

¹²⁸ Na obrázku 13 je mezi obchodními stezkami vyobrazena i stezka vedoucí skrz poušť přes Palmýru. Tato cesta ovšem začala být používána až v římském období. Viz Cohen 2006, 25.

¹²⁹ Grainger 1990, 68-69.

¹³⁰ Grainger 1990, 75.

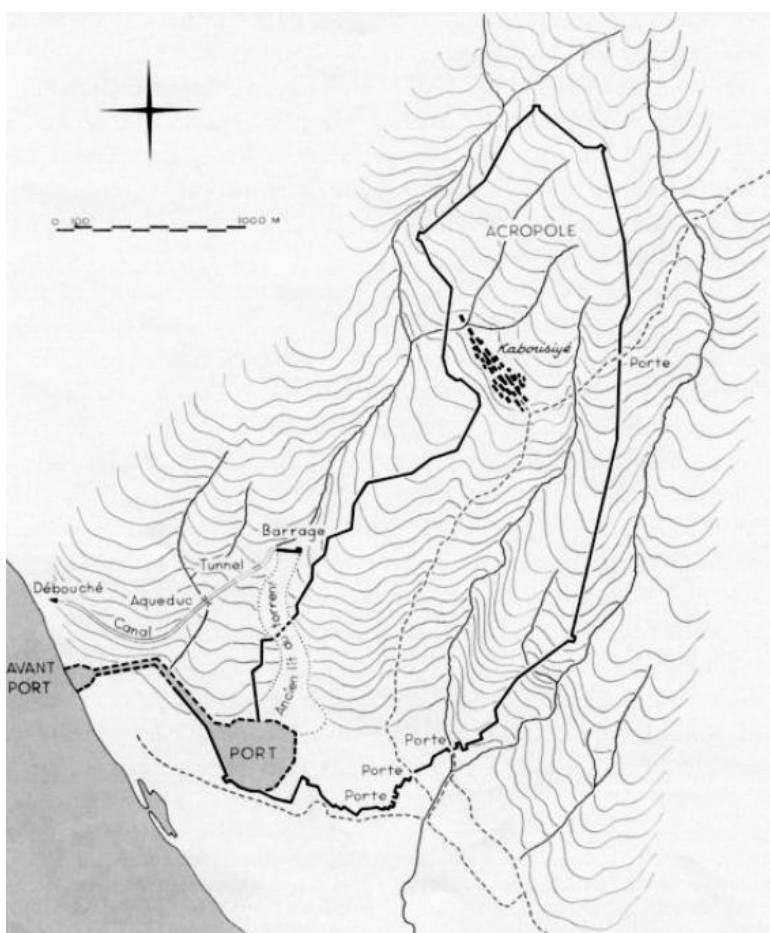
Obr. 13: Obchodní cesty a Sýrie. (podle Seyrig 1970, Fig. 1).

4.1.2 Rozvržení měst

Druhým fenoménem, který lze navzdory špatnému stavu dochování památek období helénismu v seleukovské Sýrii studovat, je rozvržení měst, jejich členění a někde i jejich uliční sítě, jak bylo již výše řečeno. Na následujících řádcích předkládám několik příkladů, které mají – věřím – dostatečnou vypovídací hodnotu, aby nastínily podobu měst ve sledovaném čase a prostoru.

4.1.2.1 Seleukie Pierie

Seleukie Pierie se rozkládala na terasách na kopci nad mořem. Z částečně dochovaných, asi pět kilometrů dlouhých, hradeb rozčleněných minimálně devíti věžemi, lze soudit, že město zabíralo plochu asi 300 ha.¹³¹ Zřejmě je rozdělení na spodní město koncentrované kolem přístavu, horní město na terasách a akropoli tvořenou vrcholem kopce, na kterém se nacházela citadela. Přístav byl zřejmě původně starou lagunou, která byla rozšířena a zpřístupněna pro lodě.¹³² Podle Appána (Appiános, *Syr.*, 63) ve městě mělo být Níkátoreion, místo posledního odpočinku seleukovských králů, které, následující příkladu Egyptské Alexandrie a Seleukie na Tigridu, muselo být umístěno v palácovém okrsku. Identifikace raně helénistického dórského peripteru v horní části města jako Níkátoreia není potvrzena. Naopak svým

Obr. 14: Seleukie Pierie (podle Seyrig 1970, Fig. 4).

¹³¹ Grainger 1990, 70; Hannestad 2012, 987.

¹³² Seyrig 1970, 305, pozn. 1.

rozčleněním v horní město, dolní město a citadelu připomíná Seleukie město Aj Chanúm, které měl založit Seleukos I. na území dnešního Afghánistánu. Tam se palácový okrsek, *basileia*, nachází v dolní části města podél vodního toku a je možné spekulovat o tom, že v Seleukii bylo umístění *basileie* vyřešeno stejným způsobem. Za současného stavu bádání ovšem není o Seleukii možno říci více.¹³³ Hannestad se domnívá, že Seleukie měla být samotným Seleukem zamýšlena jako západní hlavní město říše. Vede jí k tomu to, že město nese panovníkovo jméno a měl zde být umístěn i jeho hrob.¹³⁴

4.1.2.2 *Antiochie na Orontu*

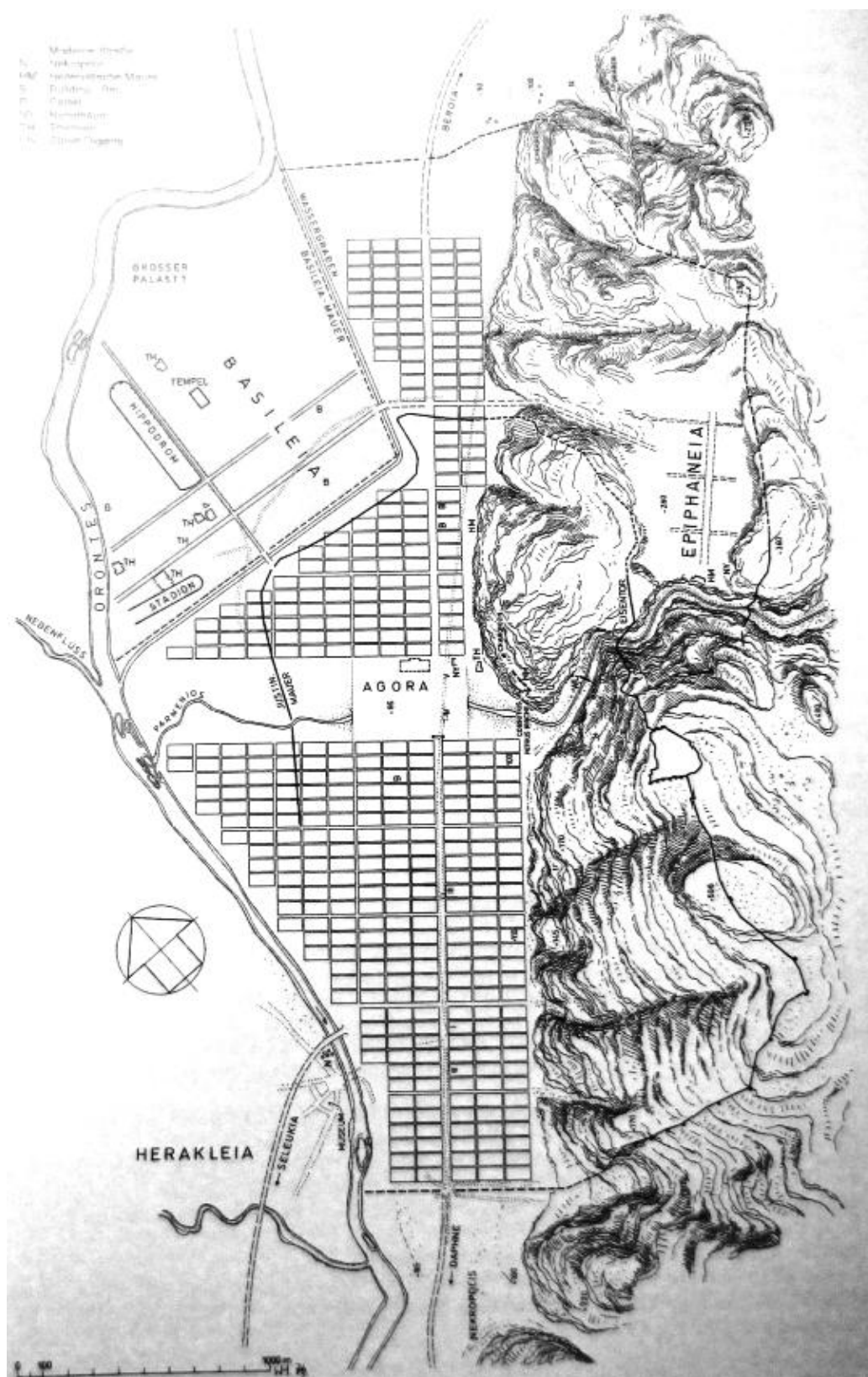
Antiochie na Orontu, (Obr. 15) sesterské město přístavní Seleukie, je jakoby vtlačeno mezi východní břeh řeky Orontu a horu Silpios. Akropole je od samotného města oddělena strmým svahem, nad kterým byla v době Antiocha IV. Epifana zřízena čtvrť Epifaneia. (Strabón, *Geogr.* XVI, 2.4) Dolní město bylo rozděleno pravoúhlou sítí ulic v množství relativně velkých insul o rozloze 51-52 m x 102-104 m, která byla prořazena jedinou hlavní třídou směřující od jihozápadu k severovýchodu, tedy podél svahu hory. Na severozápadě města, na umělém říčním ostrově odděleném od města kanálem se pravděpodobně nacházela rozlehlá *basileia* obehnaná zdí, ve které byl situován palác a jejíž velkou část zřejmě zabíral *paradeisos*. To byla uzavřená obora, či park, kde mohla být chována zvířata.¹³⁵ *Paradeisos* byl v perské tradici přijatý Seleukovci nezbytnou součástí palácového areálu. Může být zajímavé, že pokud by se sečetla plocha obytných čtvrtí s plochou odděleného palácového okrsku, rozloha celého města by přibližně odpovídala rozloze Egyptské Alexandrii. Shodná je i rozloha samotné *basileie*. V obou městech zabírala zřejmě téměř čtvrtinu jejich plochy. Zajímavé jsou paralely, které je možno pozorovat mezi Antiochií a velkými městy založenými Seleukem více na východě, totiž se Seleukií na Tigridu a Aj Chanúmem. Ve všech příkladech je nejexkluzivnější část města, palácová čtvrť, umístěna ne v horní části města, nýbrž v dolní části u vodního toku, v rohu města u ohybu řeky. (V případě Aj Chanúmu se nejedná o ohyb, ale o soutok Amudarje a Kokčy.) V Seleukii na Tigridu je *basileia* shodně s tou antiochijskou oddělena kanálem od zbytku města, a i zde zabírá téměř čtvrtinu celkové plochy prostoru uzavřeného ve hradbách.¹³⁶

¹³³ Held 2002, 237,241.

¹³⁴ Hannestad 2012, 987.

¹³⁵ Wiesehöfer 2012, 71.

¹³⁶ Held 2002, 241-244.

Obr. 15: Antiochie na Orontu (podle Held 2002, Abb. 10).

4.1.2.3 Láodikeia

Rozměry antiochijských inzul byly shodné s těmi láodikejskými a dle některých autorů byla obě města – a možná i ta dvě zbývající – navržena jedním člověkem podle stejných zásad.¹³⁷ Pozůstatky Láodikeje Přímořské jsou cele skryty pod současným městem Latakií, která si ovšem do určité míry podržela původní uliční rozvržení. Centrální ulice se opět opakuje. Vedla ze severu na jih v délce dvou kilometrů.¹³⁸ (Obr. 16)

4.1.2.4 Apamea

Apamea, zřejmě stejně velká jako Láodikeia, byla pravděpodobně velmi poničena při zemětřesení roku 115 našeho letopočtu, a z helénistické architektury se dochovaly jenom části hradeb. Obrys města byl pravděpodobně shodný s pozdějším římským a předpokládá se, že rozvržení města bylo velmi podobné Antiochii s jednou dlouhou třídou napříč celým městem.¹³⁹ (Obr. 17)

4.1.2.5 Kyrhos

Podobná situace dochování byla odhalena i vykopávkami v jednom z menších měst, totiž v Kyrhu severovýchodně od prostoru tetrapole. Horní část města na akropoli sleduje v helénistické a římské fázi okraje plošiny na vrchu, jak dokazuje helénistické, polygonální, zdivo pod tím římským, pravidelným. Spodní město je položeno mezi kopec města horního a řeku. Hlavní ulice, opět průkazně dochovaná, směřuje severo-jižně k akropoli.¹⁴⁰

4.1.2.6 Džebel Chálid

Jediným městem z období helénismu ve sledovaném prostoru, u kterého nedošlo k pozdějšímu převrstvení, je město odhalené roku 1986 na lokalitě Džebel Chálid, asi tři sta kilometrů proti proudu Eufratu od Dury Europos, lokality podobného významu. Lokalita leží na vápencovém skalisku strmě se tyčícím nad západním břehem Eufratu. Silně opevněné město bylo založeno krátce po roce 300 př. n. l. Seleukem I., na doposud neosídlené lokalitě jako katoikie a zřejmě střežilo obchodní stezku vedoucí po břehu. Antický název města není doposud známý, uvažuje se ovšem o Amfípoli nebo Níkátoridě,

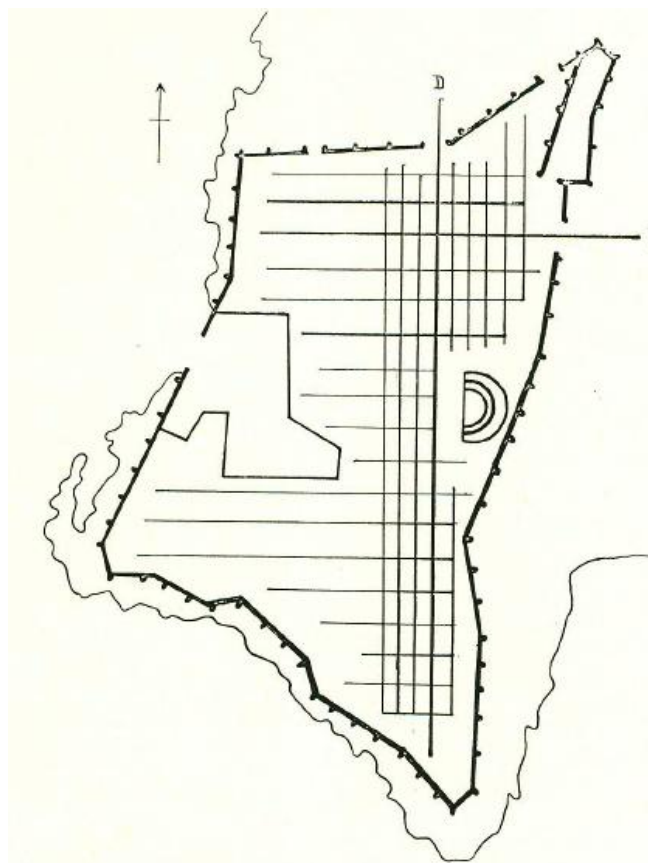
¹³⁷ Peters 1983, 272.

¹³⁸ Hannestad 2012, 989.

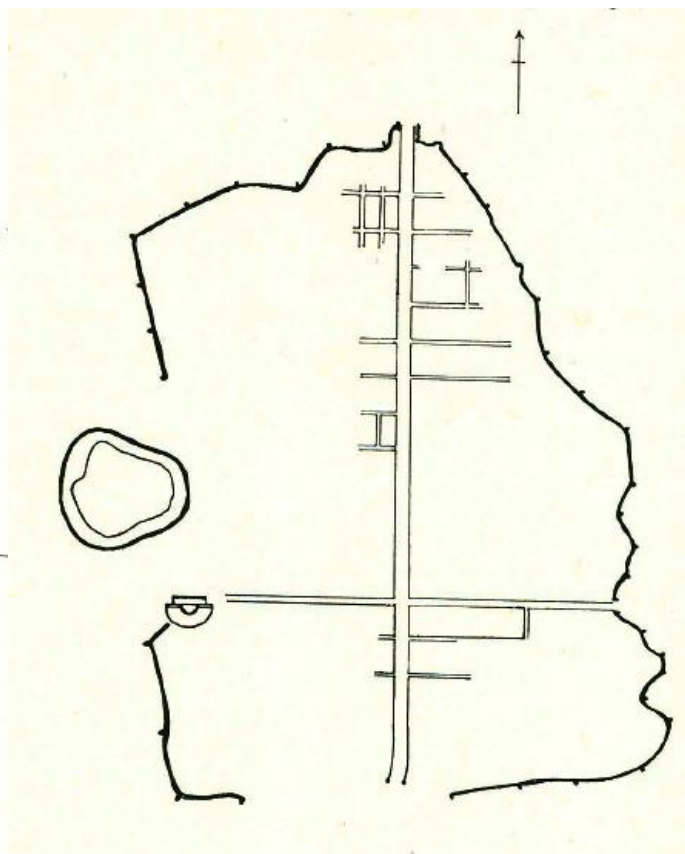
¹³⁹ Grainger 1990, 83; Hannestad 2012, 989.

¹⁴⁰ Grainger 1990, 83-84.

městech, která měla být v této oblasti a kterým doposud nebyla přiřazena příslušná archeologická lokalita. Opevnění města se táhne v délce 3,4km kolem vnitřního prostoru o rozloze 50 ha, z nichž však pouze 30 ha jeví známky osídlení. Někdy ve druhé čtvrtině prvního století před naším letopočtem bylo město se vši pravděpodobností opuštěno. Uvnitř opevnění byl doposud odkryt palác na samostatné kolem dokola opevněné akropoli, kompletní inzula, a temenos s chrámem. Rozvržení katoikie jasně podléhá vojenskému účelu. Opevnění, rozčleněné třiceti věžemi a bastiony a masivním komplexem brány na východ¹⁴¹, sleduje tvar terénu vyjma prostor nad srázem nad řekou, odkud nehrozilo napadení.¹⁴² Ve své výjimečné nedotčenosti je – a jistě i bude – Džebel Chálid – cenným zdrojem informací o vojenských koloniích v seleukovské říši.

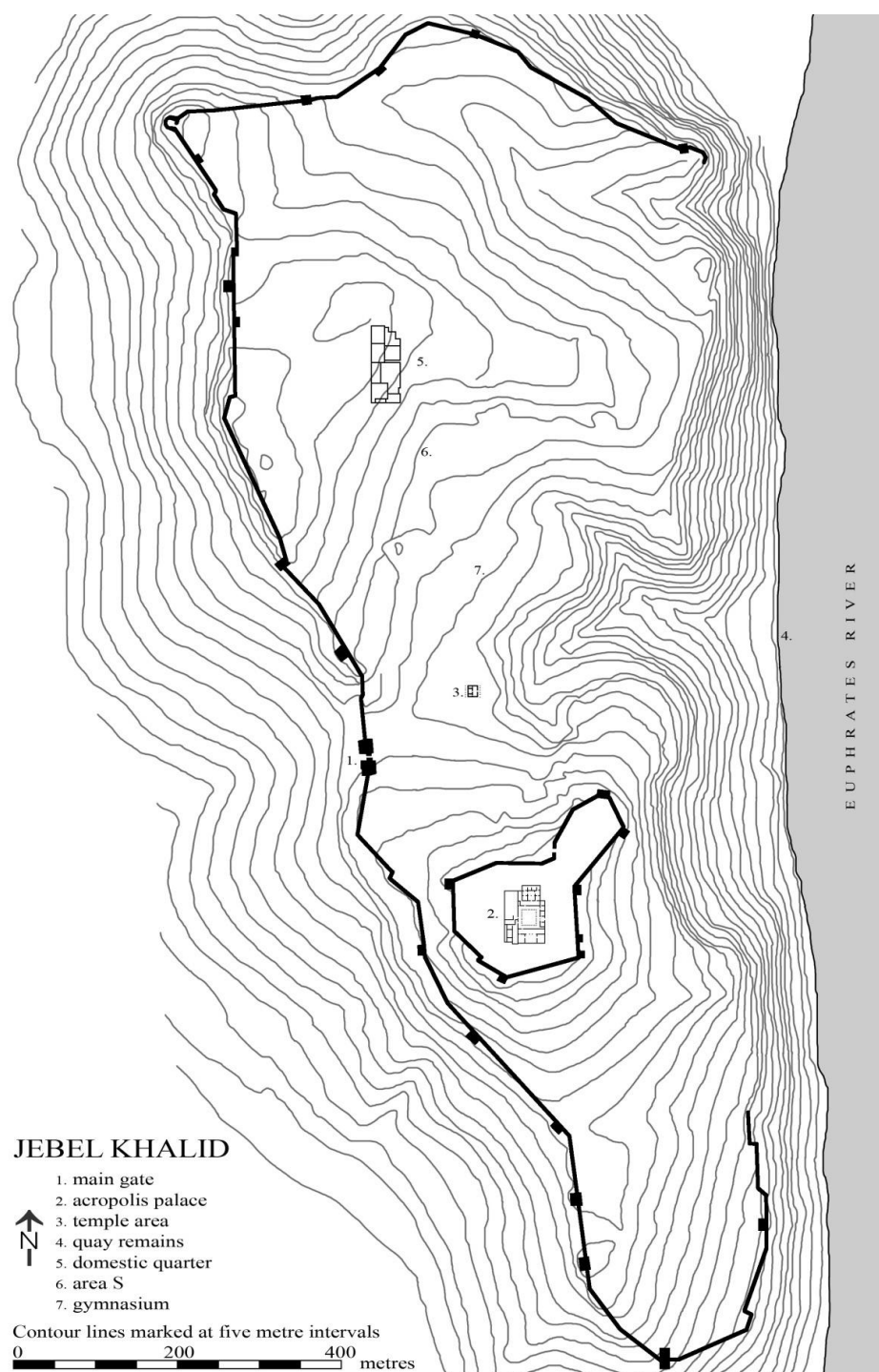
Obr. 17: Láodikeia, římská fáze (podle Peters, Fig. 1).

Obr. 16: Apamea, římská fáze (podle Peters, Fig. 3).

¹⁴¹ Hannestad 2012, 990.

¹⁴² Wright 2011, 117-118.

Obr. 18: Džebel Chálid (podle Wright 2011, Fig. 2).

4.1.3 Seleukovská severní Sýrie - shrnutí

Na představených lokalitách jsem – věřím – předvedl situaci platnou pro celou seleukovskou Sýrii tak, jak nám o ní doposud odhalené hmatatelné důkazy navzdory své kusosti vypovídají. Rozvoj urbánní situace ve sledovaném prostoru je enormní, ať v množství měst, nebo v jejich velikosti, a to očividně díky úspěšným snahám vládců o využití každé možnosti k podpoře obchodu v oblasti, o čemž svědčí jak budování umělých

přístavů, tak výstavba měst podél obchodních stezek. Na sledovaných lokalitách jsou často dochovány především pozůstatky fortifikací. I z těch je však možno vytěžit nějaké informace o urbánním kontextu celé oblasti.

Prvkem, který se opakuje na všech zmíněných lokalitách, je dominantní akropolis sloužící jako citadela. Ta patří k městu jako k celku, ale je od něj z ryze praktických důvodů jasně oddělena. Obsazení citadely nepřáteli zákonitě vede k rychlému ovládnutí města, obráceně však nikoliv. Dobře bráněná citadela může vydržet i dlouhé obléhání nepřítelem usazeným v dobytém městě. Například v dosud nezmíněném městě Beroea se akropolis rozvinula do takové míry, že zabírá více než pětinu celé antické lokality a doposud tvoří citadelu města Aleppa. V Chalkidě pak byl pro úlohu akropole-citadely zvolen tel staršího tam ležícího města. Zdá se, že citadely nad městy Seleuka I. byly cíleně koncipovány tak, aby ovládaly město a střežily jeho okolí.¹⁴³

Hradby města, často vybavené věžemi a bastiony, tvoří součást malého množství dochované architektury helénistické fáze sledovaných lokalit. Na jejich základě lze rekonstruovat rozlohu a členění příslušného města. Grainger dělí města založená v severní Sýrii během vlády Seleuka I. na tři skupiny dle velikosti. Do první skupiny (200-300 ha) by se dostala jenom města tetrapole (Antiochie ca. 300 ha, Seleukie ca. 225 ha, Láodikeia ca. 220 ha, Apamea ca. 205 ha.) Druhou skupinu by pak tvořila skupina podstatně menších měst o rozloze mezi 65-80 ha, kam by patřila například čtyři města založená v prostoru mezi Antiochií a Eufratem, totiž Kyrhos, Chalkis, Beroea a Seleukie-Zeugma, počítáme-li k ní její předměstí za Eufratem, Apameu. Všechna ostatní města, mezi nimi i popisovaný Džebel Chálid (50 ha¹⁴⁴) spadají do třetí kategorie.¹⁴⁵

V tuto chvíli nemohu nezmínit výsledky zkoumání Winfrieda Helda¹⁴⁶ týkající se seleukovských rezidenčních měst, mezi něž v Sýrii patří již popisované Antiochie a Seleukie. Seleukovská říše totiž neměla jediné hlavní město, byť v případě Seleukie a později Antiochie můžeme spatřovat určitou preferenci ze strany vládců. Absence jediného hlavního města nahrazeného větším množstvím rezidenčních měst byla dědictvím po achajmenovském uspořádání perské říše. Held si všímá shodných rysů mezi městy Seleukie na Tygridu, Aj Chanúm, Seleukie Pierie a Antiochie na Orontu a definuje jakýsi

¹⁴³ Grainger 1990, 86-87.

¹⁴⁴ Wright 2011, 117.

¹⁴⁵ Jedná se o výpočty Graingera a Downieho, Grainger 1990, 91-92.

¹⁴⁶ Held 2002.

„prototyp“ takového residenčního města, které v sobě kombinuje tradici řeckou a orientální. Předobrazem onoho orientálního rozvržení byl zřejmě Babylon, jak jej ve svém životě velmi dobře poznal Seleukos.

Seleukovské rezidenční město podle Helda by – je-li to možné – mělo být založeno na pravoúhlém půdorysu. Tam, kde to možné není, pak půdorys kopíruje krajinné podmínky. Vnitřní členění města odpovídá řecké tradici ortogonálního plánu, rozděleného v insulae jednotné velikosti. Celým městem by pak měla procházet jedna velká hlavní třída. Takovéto město by mělo být položeno u vodního proudu. Je-li to možno, je z něj vyveden kanál, který městem prochází. Ten zásobuje obyvatelstvo vodou, ochlazuje městské klima a může sloužit též jako vodní příkop. Palácový okrsek, *basileia*, který je oddělen od zbytku města zdí nebo kanálem, zaujímá přibližně čtvrtinu celkové rozlohy města, v jehož rohové části by měl ležet, a to ideálně tak, aby byl ze dvou stran obtékán vodním proudem. Uvnitř palácového okrsku se nachází palác s obytnými a reprezentačními prostory. Zbytek prostoru by měly vyplňovat zahrady (*paradeisos*), héroa nebo svatyně. Monumentální architektura by v sobě měla kombinovat prvky řecké, babylonské a perské architektury. To ovšem není v Seleukii ani Antiochii kvůli špatnému stavu dochování lokalit možno pozorovat.

Závěrem své studie Held poukazuje na očividný silný vliv tradice východních královských měst, především Babylonu, což vysvětluje snahou Seleukovců o navázání na achajmenovské panovníky a legitimizaci své vlády nad východními částmi říše. Západněji, v Malé Asii, toto zřejmě nebylo třeba, a tak se zde Seleukovci projevují čistě řeckým způsobem.¹⁴⁷ Tento exkurs jsem si dovolil udělat kvůli zasazení seleukovského urbanismu v Sýrii do kontextu celé říše a domnívám se, že byl důležitý minimálně pro porozumění členění měst tak důležitých, jakými byly Antiochie na Orontu a Seleukie Prieria.

Při pohledu na rozvoj městského osídlení severní Sýrie musí být alespoň krátce zmíněno osídlení vesnické. Města se – zdá se – nerozvíjejí na úkor vesnic, byť do měst vesnické obyvatelstvo jistě odcházelo. Města nutně potřebují rurální základnu pro svou obživu a zdá se, že ve třetím století nedošlo pouze k rozvoji měst, ale také vesnic. V návaznosti na stále rostoucí městské osídlení jsou zemědělským obyvatelstvem opět osidlovány prostory na okraji pouště. Dochází tak k obratu proti situaci z perského období, kdy se rolnické osídlení v syrském vnitrozemí posouvalo na západ a sever od Syrské pouště, jak to bylo popsáno v minulé kapitole. Během helénistického období se hranice

¹⁴⁷ Held 2002, 245-247.

zemědělsky osídlené oblasti posouvají zpět na východ od bažiny Madch a na jih od Beroeje. Vesnické osídlení se rozvíjí i v prostoru mezi Beroeou a jezerem Džabúl, stejně tak jako v prostoru údolí Orontu. Při tomto opětovném rozšiřování rurálního osídlení na jih a východ, které je velmi dobře definovatelné na základě množství keramiky sledovaného období, se zdá, že toto osídlení bylo co do počtu lokalit dokonce rozsáhlejší než to z doby železné. Podobná situace se opakuje zřejmě i na severovýchodě území v okolí Zeugmy, a v pobřežní planině. Dá se s jistotou říci, že ve třetím století se podobnou měrou rozvíjel v severní Sýrii jak urbánní tak rurální život.¹⁴⁸

4.2 Jižní Sýrie

Na rozdíl od severní Sýrie, ve které došlo zásluhou Seleukovců během třetího století před naším letopočtem k výše popsaným prudkým změnám v osídlení, v Sýrii jižní nemáme o podobné aktivitě ze strany ptolemaiovských vládců z Egypta doklady. Jádrem jejich říše byl ostatně Egypt, kde ke kolonizaci hlavně vesnického prostoru docházelo.¹⁴⁹ Jak bylo popsáno v předešlé kapitole, foinické pobřeží bylo hustě osídleno prosperujícími, povětšinou velmi starými, městy a do této struktury zřejmě Ptolemaios I. Sotér neměl důvod zasahovat.¹⁵⁰ Ptolemaios o svou východní državu, vlastně předpolí Egypta, pečoval spíše skrze ekonomické zásahy, formou podpory obchodu a karavanních stezek. Ve městech Gaza a Akko (od třetího století Akko-Ptolemais) byly za stejným účelem vybudovány celnice a o ekonomickém zájmu ze strany Ptolemaia svědčí i rozvoj ražby mincí v obou zmíněných městech a dále v Joppě, Tyru a Sídónu. Tyto aktivity však zřejmě neměly žádný dopad na stav osídlení v této oblasti. Veškeré lokality osídlené v perském období pokračují bez přerušení či změny charakteru až do druhého století před naším letopočtem. V přístavní planině je třetí století obdobím pokračující ekonomické prosperity, avšak žádných velkých změn.¹⁵¹

4.2.1 Samaří – Alexandrova kolonie?

Než začnu blíže popisovat specifika osídlení v jižní Sýrii, dovolím si drobnou odbočku ke kolonizační činnosti Alexandra Velikého, neboť právě na jihu se nachází

¹⁴⁸ Grainger 1990, 113-117.

¹⁴⁹ Jones 1966, 9.

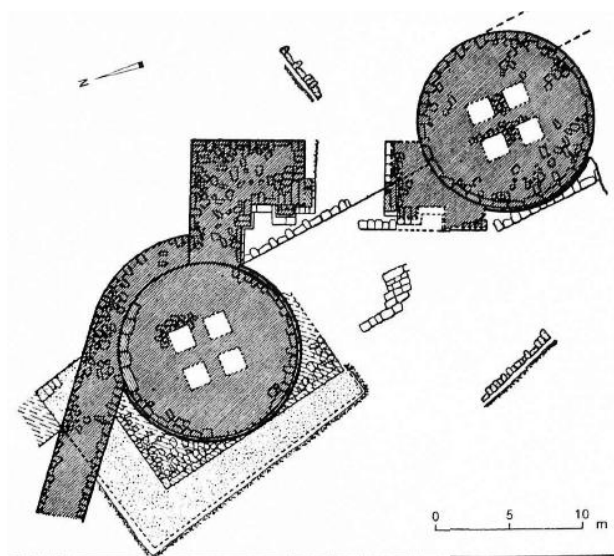
¹⁵⁰ Cohen 2006, 33-35.

¹⁵¹ Berlin 1997, 5.

jediná kolonie v celé Sýrii, jejíž založení prokazatelně inicioval, totiž Samaří.¹⁵² Informace o jejím založení podává Curtius Rufus (Curtius, *Historiae* IV, 8): V roce 332/331 př. n. l. povstali obyvatelé Samaří a zabili místodržícího v Sýrii Andromacha. Na to měl Alexandr odpovědět potrestáním města a vysláním kolonistů, kteří měli Samaří osídlit. Zajímavé je, že na místě, které je jinak na pozůstatky helénistického období spíše chudé, byla nalezena část zdi a dvě mohutné kruhové věže (Obr. 19, 20) o poloměru 13 m, dochované místy do výšky 8,5 m, které jsou datované do konce 4. století před naším letopočtem.¹⁵³ Jejich spojení s Alexandrovskou kolonií není sice možné s jistotou potvrdit¹⁵⁴, ovšem jedná se o zajímavý a v zásadě výjimečný nález.

Obr. 20: Jedna ze Samařských kruhových věž (podle Avigad 1306).

Obr. 19: Kruhové věže v Samaří (podle Avigad 1307).

¹⁵² Cohen 2006, 274-279, 399. Jak uvádí Cohen, v celém prostoru Sýrie a Egypta založil na základě historických dokumentů Alexandr prokazatelně jen dvě kolonie, totiž Egyptskou Alexandrii a Samaří. U dalších třinácti měst v celé této oblasti, která Cohen uvádí, a která byla za kolonie založené Alexandrem považována v pozdějších obdobích antiky, je informace neprůkazná, a zřejmě se jedná spíše o pozdější tradici.

¹⁵³ Avigad 1993, 1306-1307, Kuhnen 1990, 43.

¹⁵⁴ Cohen 2006, 274-275.

4.2.2 Pobřeží jižní Sýrie

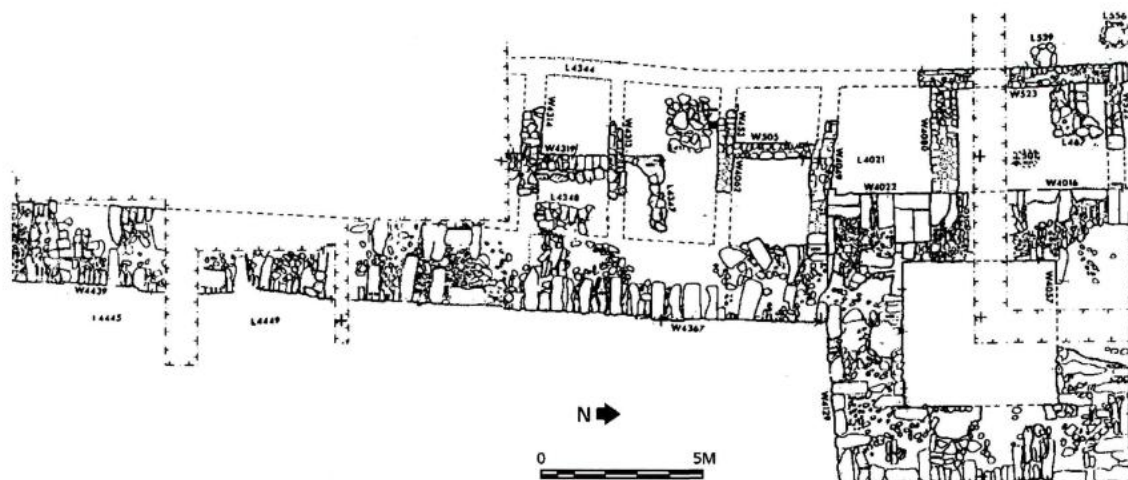
Z doby po Alexandrovi jsou dále archeologicky doložitelné boje o moc mezi jeho nástupci na pobřežní planině. Těmi se vysvětluje několik destrukčních vrstev v Aškelonu a Doru, které ovšem neznamenaají přerušení či ukončení osídlení. Téměř okamžitě se v obou městech situace navrátí do stavu před destrukcí. Města v té době zřejmě opět zažívají rozvoj spojený s ustálením politické situace. Doložitelné je brzké navrácení obchodu s tradičními místními produkty, totiž s obilím, vínem a purpurovým barvivem. Obytná čtvrť s množstvím dílen na zpracování tohoto vývozního artiklu z počátku třetího století byla odkryta v Ašdodu. Importované komodity jsou v pobřežních městech zastoupeny především vínem ze Rhodu a Itálie, odkud pochází také luxusní glazované stolní zboží. To je ovšem dováženo také z Řecka.¹⁵⁵

Zajímavou a často zmiňovanou lokalitou na pomezí pobřeží Palestiny a Foinikie je Tel Dor, na němž stálo stejnojmenné přístavní město. Dochována je rezidenční čtvrť rozvržená na přísně ortogonálním plánu. Domy v ulicích na okrajích města přímo nasedaly na silné opevnění s řadou věží. Ortogonální plán byl Doru vlastní již v předešlém, perském, období a v období helénistickém byly budovy obnoveny na shodném půdorysu. Zdi domů byly vybudovány v typicky foinické stavební technice v anglické terminologii zvané *pier-and-rubble* (Obr. 10), která je typická střídáním kamenných kvádrů se šterkovou výplní. Oproti původním půdorysům jsou ve třetím století domy rozšířeny o prostory obchodů a dílen, mimo jiné opět na výrobu tak ceněného purpurového barviva.¹⁵⁶ Samotná zeď byla vystavěna nejspíš v polovině třetího století před naším letopočtem jako součást nového opevnění zhotoveného v řeckém stylu, totiž z kamenných kvádrů vyrobených z místního pískovce. Jednotlivé věže opevnění mají namísto kruhového půdorysu věží ze Samaří půdorys neúplně pravidelného čtverce. Podobná zeď, zřejmě ze stejného období, stavěná řeckou technikou z basaltových kvádrů, ovšem s věžemi postavenými na kruhovém půdorysu, byla odkryta na lokalitě Bét Jerah, tedy v antické Filotherii. Hradební zeď se dochovala v délce 1,3 km.¹⁵⁷

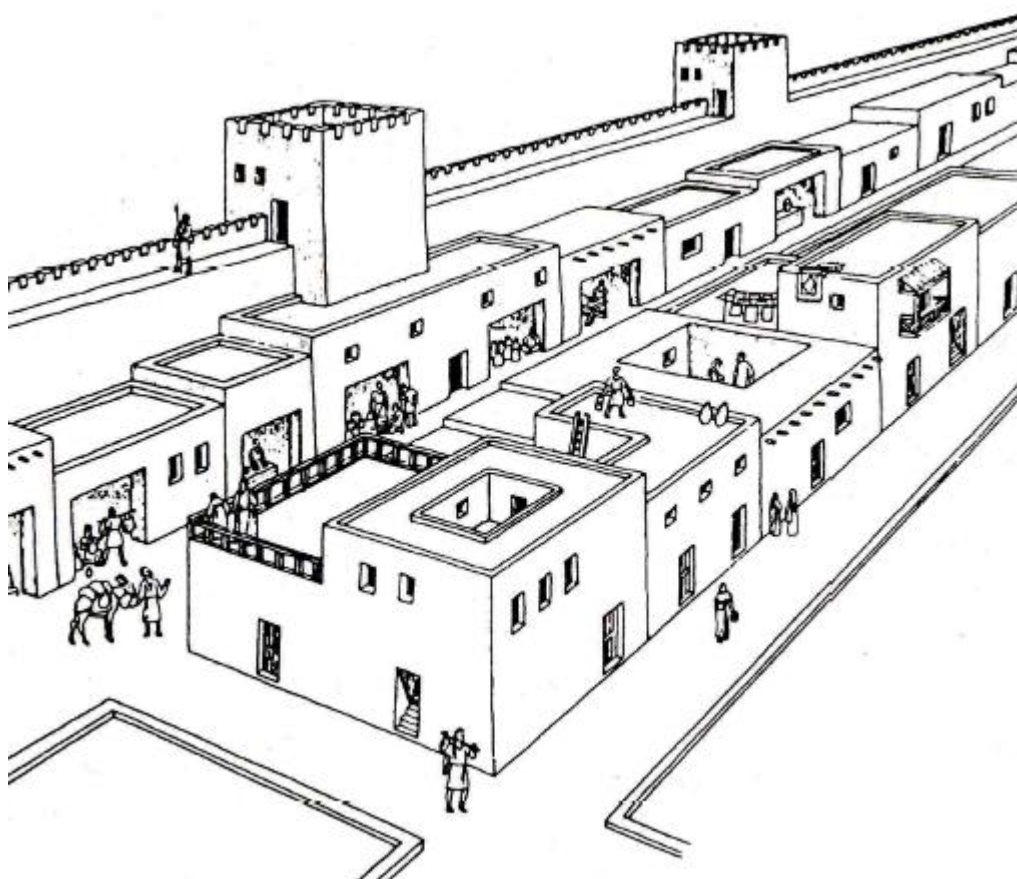
¹⁵⁵ Berlin 1997, 4-5.

¹⁵⁶ Harrison 1994, 103; Berlin 1997, 5.

¹⁵⁷ Kuhnen 1990, 45; Harrison 1994, 103.

Obr. 21: Dor. Část opevnění. 3. Stol. př. n. l. (podle Harrison 1994, 99).

Obr. 22: Dor. Rekonstrukce hradeb a ulic. 3. stol. př. n. l. (podle Berlin 1997, 5).

4.2.3 Šefela

Na samém jihu Palestiny, zejména v oblasti Šefely, je během třetího století doložena celá řada osídlení spíše vesnického charakteru, která bez větších problémů prosperují kontinuálně od doby před Alexandrovým příchodem. Patří mezi ně lokality Tel Džemeh, Tel Nagila nebo Tel el Hesi. S Ptolemaiovci podníceným ekonomickým posilováním Gazy bohatne zřejmě celý region, což se projevuje i na těchto drobných sídlištích. V oblasti severního okraje Negevské pouště dochází ke vzniku nových sídlišť. Pozůstatky osídlení ze třetího století byly nalezeny v Nessay, Eluse, Obodě a v Mojat Avad, kde se nacházela i drobná helénistická pevnůstka střežící obchodní cestu do Petry, kolem které se tato osídlení koncentrovala. Obyvateli byli se vši pravděpodobností Nabatejci.¹⁵⁸

4.2.4 Idumea

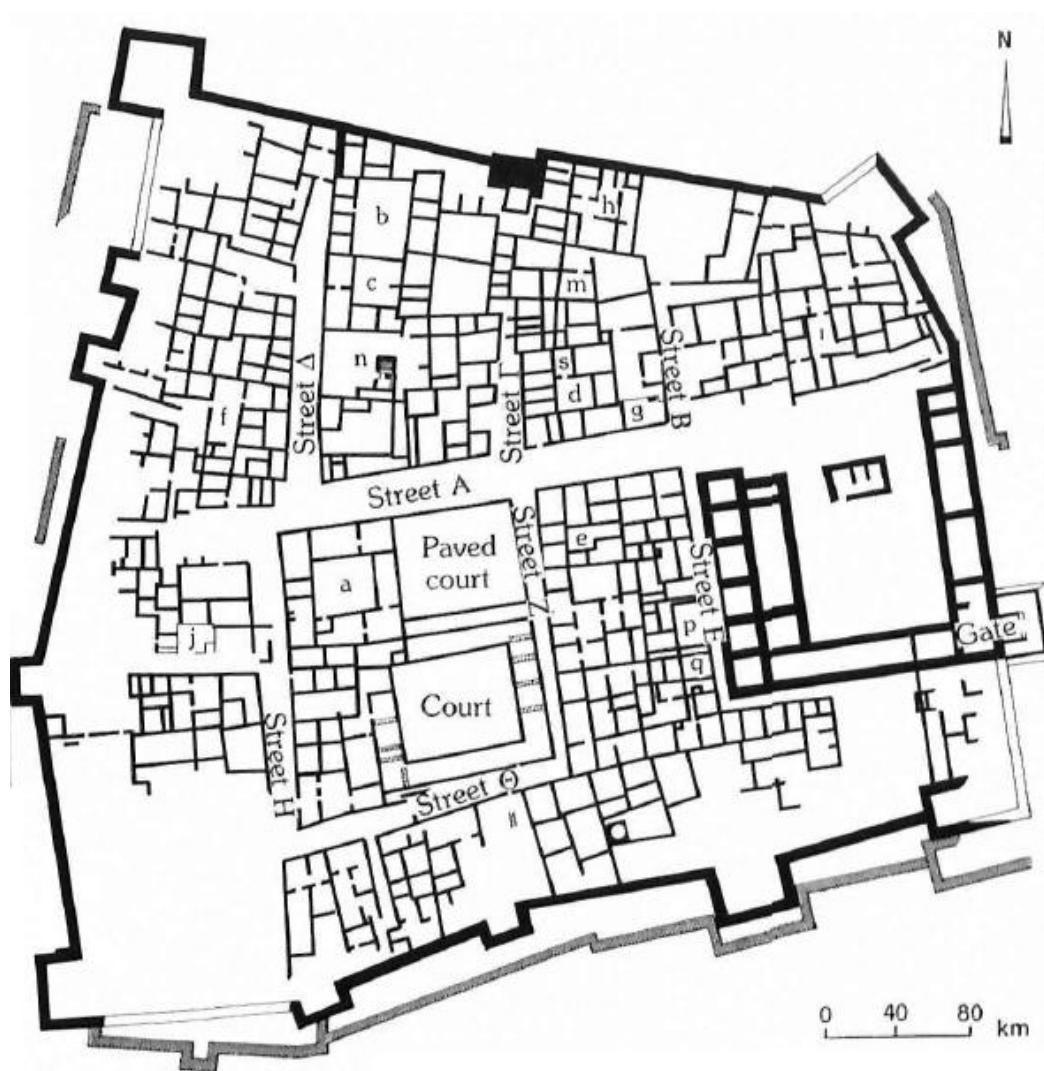
Podobný rozvoj osídlení je pozorovatelný také v Idumeji, která byla v perském období významně vyklidněná. Díky posilování obchodu zde dochází k jakési ekonomické transformaci. Staré lokality se od počátku třetího století očividně vzímají a přibývají nové, například Chirbet el Kom.¹⁵⁹ Zřejmě nejpůsobivější z nich je město Marisa (Obr. 23), biblická Maréša, ležící na lokalitě Tel Sandahana, 40 km jihozápadně od Jeruzaléma. Opevněné město je umístěno na telu, jehož vršek svou plochou téměř celý vyplňuje. Městské hradby mají ne zcela pravidelný lichoběžníkovitý půdorys, z něhož vybíhají útvary podobné bastionům. Základy hradeb jsou tvořeny hrubými kameny. Samotná hradba pak částečně vápencovými kvádry a částečně běhouny a vazáky. Na východní straně opevnění pak velkými kvádry. Původní, helénistická hradba, zabírala ovšem zřejmě větší plochu, než jak je tomu nyní. Samotné, původně zřejmě velmi pravidelné, vnitřní členění je nepochybně silně ovlivněno řeckou tradicí ortogonální uliční sítě, která byla v pozdějších fázích poněkud narušena. Sít' ulic zde dělily dvě hlavní západovýchodní ulice a tři poněkud drobnější, severojižní. Tak vzniká dvanáct bloků budov. Šířka ulic se pohybuje mezi dvěma a šesti metry. V prostoru prostředního bloku nejbližší východní zdi se zřejmě nacházelo administrativní, náboženské a vojenské centrum města, centrální blok pak sloužil funkci obchodní.¹⁶⁰ Helénistické domy odkryté v Marise (Obr. 24) jsou

¹⁵⁸ Berlin 1997, 6.

¹⁵⁹ Berlin 1997, 6.

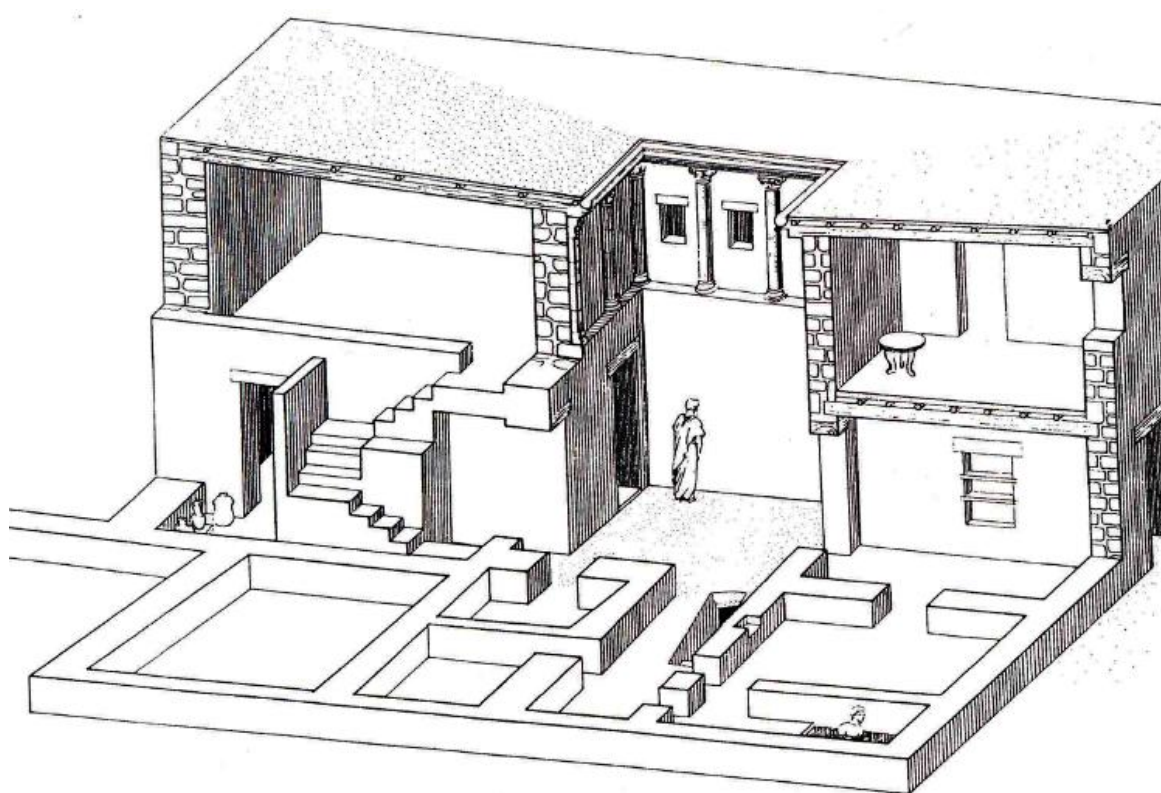
¹⁶⁰ Avi-Yonah 1993, 948-949.

vyloženě v řeckém stylu: jednotlivé místnosti obklopovaly otevřený dvůr, který byl v některých případech zdoben štukovými pilastry. Fortifikace města byly datovány do doby kolem roku 300 př. n. l., což z lokality dělá jednu z prvních obranných pevností, jejichž stavba byla iniciována Ptolemaiem I. na obranu obchodních stezek, zřejmě proti nabatejským kmenům z jihu.¹⁶¹

Obr. 23: Marisa, plán města. (podle Avi-Yonah 1993, 949).

¹⁶¹ Berlin 1997, 8.

Obr. 24: Marisa. Rekonstrukce tzv. Jižního domu. (podle Berlin 1997, 7).

4.2.5 Judea

Na sever od Marisy, v Judské vysočině se situace v porovnání s perským obdobím jen velmi pomalu zlepšuje. Celá oblast je stále řídce osídlena a nic se nemění ani na tom, že chudý Jeruzalém je jediným městem v Judsku. Během třetího století jsou založeny spíše drobné vesnické lokality. Patří mezi ně Bethel nebo Kalandije.¹⁶²

4.2.6 Samaří

Podobná situace pokračuje i v Samaří, kde vedle hlavního města oblasti za zmínku stojí jedině Šechem, který je osídlen na samém konci čtvrtého století, možná pozůstalými z Alexandrem potrestaného Samaří, kde je vyjma již zmíněné věže z konce čtvrtého století pozůstatků zařaditelných do období nadvlády Ptolemaiovců jen velice málo.¹⁶³

4.2.7 Sever Palestiny

Řídce osídlen je i celý vnitrozemský sever Palestiny. Veškerá doložená sídliště (například Kinneret, Tel Keisan nebo Bét Jerah) mají vyloženě zemědělský charakter. Bét

¹⁶² Berlin 1997, 8-10.

¹⁶³ Berlin 1997, 8-10.

Šeán měl být během třetího století Ptolemaiovci znovu-založen jako Skythopolis. Pozůstatky osídlení z té doby ovšem o žádném takovém zásahu nevypovídají.¹⁶⁴

4.2.8 Transjordánsko

Sídlištní situace severní Palestiny se opakuje i na východě, v Transjordánsku, které je v té době stejně jako Judsko a Samaří zřejmě osídleno židovským obyvatelstvem. Ptolemaios II. Filadelfos měl v Transjordánsku, na místě Rabath Ammonu založit město Filadelfii. Pozůstatky osídlení ze třetího století dokládají na lokalitě opevnění, obytné domy a vodní kanály. Ne však v měřítku, které by přespříliš vybočovalo z obecné charakteristiky celého Transjordánska.¹⁶⁵

4.3 Porovnání severní a jižní Sýrie

Mám-li shrnout obraz vývoje městského osídlení v antické Sýrii, rozdíly mezi seleukovským severem a ptolemaiovským jihem jsou na první pohled veliké. Na nepříznivé podmínky, které v severní Sýrii koncem čtvrtého století zabraňovaly rozvinutí obchodu a městského způsobu života, zareagoval Seleukos I. promyšleným konceptem ekonomického oživení krajiny. Toho se snažil dosáhnout skrze rozmístění svých kolonií po strategických místech tak, aby skrze ně procházely obchodní stezky vedoucí z perského zálivu podél řeky Eufrat. Zásadním bodem, který ve výsledku zřejmě zapříčinil, že celá urbanizační činnost byla úspěšná, bylo vybudování dvou umělých přístavů ve městech Seleukii a Láodikeji, jejichž pozice umožňovaly podstatně rychlejší spojení mezi údolím Eufratu a Středozemním mořem, než tomu bylo dříve. Nová města, vzniklá často na již osídlených lokalitách, tak strategicky pokrývají oblast severozápadního pobřeží Sýrie (Seleukis), údolí Eufratu a prostoru, kterým musely zákonitě vést trasy mezi nimi, totiž Kyrhestiké a Chalkidiké.

Tato úspěšná strategie vedla k nebývalému rozvoji městského prostoru. Co se samotných měst týče, zřejmě byla stavěna podle jednotného konceptu na ortogonálním uličním rozvržení, často prokazatelně s jednou hlavní třídou procházející celým městem. Velmi často se ve městech založených Seleukem I. opakuje rozdělení na horní a spodní město. Veškerá města měla citadelu oddělenou od města tak, aby mohla střežit jak samotné město, tak prostor kolem něj, kterým povětšinou procházely obchodní trasy. Města v sobě tak spojovala funkci jak obchodních, tak vojenských center. U dvou nově založených

¹⁶⁴ Berlin 1997, 13.

¹⁶⁵ Berlin 1997, 10-14.

severosyrských měst, Antiochie na Orontu a Seleukie Pierie, je pak možno v rozvržení sledovat prvky zřejmě vycházející z konceptu achajmenovských královských měst, především Babylonu, což lze považovat za jeden z projevů míšení řeckých a východních tradic v seleukovské říši.

Výchozí podmínky Ptolemaia I. v jím ovládnuté jižní Sýrii byly kolem roku 300 př. n. l. na první pohled jasně lepší než podmínky na severu. Celý pobřežní pás byl v Ptolemaiově době poset starými foinickými městy, která tam z obchodu prosperovala po stovky let. Zdá se, že Ptolemaiovcí neměli potřebu svou východní državu přespříliš rozvíjet. Archeologicky prokazatelná je podpora obchodních stezek, která je doložena pevnůstkami, zřizovanými na jejich obranu (např. Mojat Avad, nebo větší Marisa) a rozvojem drobných výrobních dílen, především na purpurové barvivo. Rozvoj obchodu dokládají též četné numismatické doklady. Zásahy do urbánního prostoru jsou ze strany Ptolemaiovců minimální. Ortogonální řecký plán je v jižní Sýrii třetího století spíše výjimečný. Najdeme jej v Doru, který byl však takto rozvržen zřejmě již během perského období a prokazatelně na lokalitě Tel Sandahana, v antické Marise.

Nejčastějšími architektonickými pozůstatky, dokládajícími řeckou činnost ve třetím století před naším letopočtem, jsou fortifikace řeckého typu doložené v již zmíněném Doru a Marise, dále v Samaří nebo Filotherii. Městské osídlení v ptolemaiovské Sýrii sice prosperuje, ovšem proti progresivně se rozvíjejícímu severu budí dojem stagnace. Ptolemaiovcí znovu založená města většinou nejeví známky žádného většího urbanistického rozvoje. Se založením se – zdá se dle archeologického zkoumání – změnilo pouze jméno lokality, jak to můžeme vidět na příklad Akko-Ptolemais, Bét Šeánu-Skythopoli nebo Rabath Ammonu-Filadelfii. Skutečně monumentální architektonické památky řeckého charakteru vznikají na území jižní Palestiny až v době po obsazení Seleukovci, tedy během druhého století před naším letopočtem.¹⁶⁶

Co se prostoru vnitrozemí Sýrie – obydleného na rozdíl od pobřeží hlavně Židy a Idumejci – proti perskému období je stav nezměněn. Jedná se o rurální krajinu s minimálním počtem větších sídel. Rozvoj obchodu ve třetím století před naším letopočtem se ovšem projevuje pomalým, ale jistým rozvojem a nárůstem počtu sídel. Tato tendence bude dál v helénismu pokračovat. Například množství sídel (většinou

¹⁶⁶ Harrison 1994, 103.

samozřejmě vesnického charakteru) v Judsku se od doby perské nadvlády do druhého století před naším letopočtem zdvojnásobil.¹⁶⁷

Pohlédneme-li na Sýrii na konci třetího století jako na celek, dá se zde mluvit o velmi dobře urbanizovaném a prosperujícím prostoru, který těží ze strategické pozice na obchodních stezkách. Podpora obchodu byla jednoznačně jednou z hlavních priorit seleukovských i ptolemaiovských vládců, jak můžeme vidět na obchod podporujících zákrocích obou stran. Obchod byl jednoznačně hlavním stimulem rozvoje měst v celé Sýrii.

¹⁶⁷ Lipschits – Tal 2007, 39.

Závěr

Oblast Syropalestiny, díky své výjimečné poloze, sloužila jako důležitá křižovatka obchodních tras mezi Mezopotámií, potažmo Perským zálivem, Egyptem, Malou Asií, a prostorem Středomoří. Údolí, kterými je možno v potřebných směrech cestovat, a vhodná kotviště k nim přiléhající na pobřeží tak jasně předurčovaly rozmístění a intenzitu městského osídlení. Výsledkem byla neměnná situace, kterou je v oblasti možno sledovat během období perské nadvlády. Tehdy vpravdě nebylo možné Syropalestinu jako celek nazývat urbanizovaným prostorem. Ten tvořila pouze část pobřeží obroubená starými, z obchodu těžícími městy Foiničanů, a jinde mělo osídlení povětšinou převážně vesnický charakter. Zejména v severních oblastech je v té době pozorovatelné velmi řídké osídlení, které od konce doby železné zřetelně ustupuje okraji pouště.

Zdá se, že ke sledovatelným proměnám osídlení v oblasti začalo docházet až s přelomem čtvrtého a třetího století před naším letopočtem. V této době byly již v oblasti jasně rozděleny mocenské úlohy a zakladatelé dvou velkých dynastií, které měly v nadcházejících staletích utvářet obraz Předního východu, Ptolemaios I. Sotér a Seleukos I. Níkátor, přistoupili ke konsolidaci území, která ukořistili. Zatímco Ptolemaios do svého držení získal onu dlouhodobě více prosperující část oblasti, Foinikii a Palestinu s popsaným pásem bohatých přístavů, Seleukovi připadl chudý a vylidněný sever. Způsob, jakým se tyto dva vládcové zhostili svých údelů, pak odpovídá na otázky, které jsem si uložil v úvodu práce zodpovědět.

Rozdíl mezi vývojem měst v ptolemaiovské a seleukovské Sýrii třetího století je skutečně markantní. Vše nasvědčuje tomu, že na jihu nebyl vývoj oproti perskému období v zásadě nijak progresivní. Archeologický materiál vypovídá o období jakési „prosperující stagnace“, kdy v oblasti kvetl obchod, obyvatelstvo bohatlo a sílilo co do počtu, a také vesnické osídlení ve vnitrozemí pozvolna rostlo. Nedocházelo ovšem zřejmě k žádné větší stavební aktivitě, proměnám či růstu měst. Ptolemaiovcí sice podporovali ekonomiku oblasti skrze zakládání obranných stanovišť na obchodních trasách, ale města samotná zřejmě ponechávali autonomnímu vývoji, jak to činili i achajmenovští panovníci. Doklady obvykle spojené s proměnou městského prostoru, tedy využití nových stavebních technik nebo zásad městského plánování, sice existují, ale je jich velmi málo. Zdá se tedy, že Ptolemaiovcí necítili potřebu tuto oblast kolonizovat. Ostatně městský život se v ní – tedy na jejím pobřeží – rozvíjel po staletí. Jádrem jejich říše byl mimo to Egypt, a prostor jižní

Sýrie zřejmě dostatečně splňoval požadavky egyptských vládců v takové podobě, v jaké byl.

Naprosto jinou situaci je nutno konstatovat na seleukovském severu. Proměna, kterou oblast v relativně krátké době prošla, je udivující. Seleukos I. ve své říši uplatnil uceleně promyšlený koncept založený na síti na sebe navázaných měst, rozmístěných po obchodních stezkách a zajišťujících obchod mezi Perským zálivem a Středomořím. Tento koncept se nemínil cílem a vedl k tomu, že téměř výhradně rurální prostor mezi horním tokem Eufratu a pobřežím Středozemního moře se proměnil v bohatě urbanizovanou oblast a jedno z center antického světa. Klíčové bylo pro tuto síť měst založení dvou nových přístavů, Seleukie a Láodikeie, v oblasti, která je sice z údolí Eufratu lépe dosažitelná než foinická města, kam vedly dosavadní stezky, ale do té doby neměla žádná příhodná kotviště. Tento prozíravý krok způsobil skutečnou revoluci v rozvoji měst v regionu. Ta, rozmístěná na trase podél Eufratu a cest spojujících je s novými přístavy, chránila obchodní stezky a bohatla z provozu na nich. Seleukovská města v Sýrii byla stavěna dle pravidelného ortogonálního plánu, tak typického pro Řeky. Byla vždy opevněna vlastní hradbou a důležitým prvkem města byla vyvýšená citadela. Vedle toho je u seleukovských měst dosti časté členění města ve stupně, tedy v horní a dolní město. Ruku v ruce s rozvojem měst jde i rozvoj jejich zemědělského zázemí, tedy vesnic, které v časech helénismu svou četností dokonce přesahují množství, pro které máme v oblasti doklady z doby železné před citelným úpadkem v perském období. Na rozdíl od provinčního významu jižní Sýrie pro Ptolemaiovce, pro Seleukovce jsou severní oblasti jádrem říše.

Pohlédneme-li na závěr na Syropalestinu jako celek, je posun od perského období jasně viditelný. Rozsáhlá seleukovská urbanizační činnost vyrovnala dříve nesrovnatelný rozdíl mezi severem a jihem. Foinická města na jihu byla dokonce v některých ohledech oblastí Seleukidy překonána. Nehledě na rozdílnou progresivitu urbánního rozvoje v jednotlivých částech antické Sýrie a časté válečné konflikty probíhající na jejím území, její ekonomický a kulturní rozmach jako celku je ve třetím století nepopiratelný. Domnívám se, že za tímto rozmachem městského života stojí dva aspekty, které ze sledovaného prostoru udělaly to, co byl. Velkou roli při utváření antické Sýrie sehrály její specifické geografické podmínky, které vždy definovaly rozmístění a bohatství jednotlivých sídlišť, ať vesnic, nebo měst. Druhým aspektem však – myslím – je role osobností. Především osobnosti Seleuka I. Níkátora, který, následovav Alexandrova

příkladu, chápal zřejmě město spíše jako nástroj ve službách¹⁶⁸ říše, než jako polis v původním řeckém významu. Ve chvíli, kdy rozpoznal potenciál severní Sýrie, dokázal využít města jako stavební jednotky svého království. Ostatně právě on byl nejspíš hybatelem největších proměn městského osídlení, jakými Syropalestina ve mnou sledovaném období prošla.

¹⁶⁸ Freyne 1997, 30.

Seznam použité literatury

Primární prameny

- Ammianus, *Res gest.* = Ammianus Marcellinus: *Rerum gestarum libri*. Překl. J. Češka. In: Ammianu Marcellinus: Soumrak Římské říše. Živá díla minulosti 74. Praha 1975.
- Arriános, *Anab.* = Arriános: Tažení Alexandra Velikého. Překl. J. Bělský. In: Antická knihovna 14. Praha 1972.
- Curtius, *Hist. Alex. Magni* = Quintus Curtius Rufus: *Historiarum Alexandri magni Macedonis libri qui supersunt*. Bibliotheca Teubneriana. Editor: Edmund Hedicke. Leipzig 1908.
- Diodoros, *Bibl. hist.* = Diodorus Siculus: *Diodoros of Sicily in Twelwe Volumes*. Anglický překlad C.H. Oldfather 1989 [online] získáno 23. srpna 2015 z URL <<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0060.tlg001.perseus-eng1:9>>
- Henofón, *Anab.* = Xenofón: *Anabaze*. Překl. J. Šonka. In: Světová četba 445. Praha 1974.
- Hérodotos, *Hist.* = Hérodotos: *Dějiny*. Překl. J. Šonka. In: Živá díla minulost 65. Praha 1972.
- Josephus, *Ant.* = Flavius Josephus: *The Work of Flavius Josephus*. Anglický překlad W. Whiston, A.M. Auburn, B.J.E. Beardsley, 1895 [online] získáno 23. srpna 2015 z URL: <<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0526.tlg001.perseus-eng1:1.pr>>
- Malalas, *Chron.* = *Chronicle of John Malalas*. Anglický překlad. M. Spinka. Chicago 1940.
- Neh = *Kniha Nehemjáš* In: Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad, Praha 1993.
- Plinius, *NH* = Pliny the Elder, *The Natural History*. Anglický překlad J. Bostock, 1855 [online] získáno 23. srpna 2015 z URL: <<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1:1.dedication>>
- Plútarchos, *Alex.* = Plútarchos: *Alexandros a Caesar*. Překl. F. Stiebitz. In: Plútarchos: Žvotopisy slavných Řeků a Římanů. Živá díla minulosti 50. Praha 1967.
- Polybios, *Hist.* = Polybios: *Dějiny*. Překl. P. Oliva. In: Polybios: *Dějiny II*. Antická knihovna 79. Praha 2009.
- Strabón, *Geogr.* = Strabo, *Geography*. Anglický překlad H.C. Hamilton, 1903 [online] získáno 23. srpna 2015 z URL:

<<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001.perseus-eng2:notice>>

Sekundární prameny

- Avigad, N. 1993: Samaria (City). In: Stern, E. (ed.): *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, 1300-1310.
- Avi-Yonah, M. 1993: Mareshah (Marisa). In: Stern, E. (ed.): *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, 948-949.
- Bagnall, R.S. 1976: *The Administration of the Ptolemaic Possessions Outside Egypt*. Leiden.
- Bahník, V. a kol. eds. 1974: *Slovník antické kultury*. Praha.
- Ball, W. 2007: *Syria. A Historical and Architectural Guide*. Northampton.
- Berlin, A.M. 1997: Between Large Forces: Palestine in the Hellenistic Period. *Biblical Archaeologist* 60/1, 2-51.
- Betlyon, J.W. 2005: A People Transformed Palestine in the Persian Period. *Near Eastern Archaeology* 68/1-2, 4-58.
- Bosworth, A.B. 2008: Alexander the Great Part I the Events of Reign. In: Lewis, D.M. – Boardman, J. – Hornblower, S. – Ostwald, M. (eds.): *The Cambridge Ancient History*. Second Edition. Volume VI. The Fourth Century B.C. Cambridge, 791-845.
- Brodersen, K. 1991: Appians Abriss der Seleukidengeschichte. *Syriake* 45, 232-70.
- Cartledge, P. 2007: *Alexandr Veliký. Historik lovcem nové minulosti*. Praha (originál Londýn 2004; překlad Helena Synková, Lubomír Synek).
- Castagnoli, F. 1971: *Orthogonal Town planning in Antiquity*. Cambridge.
- Ciasca, A. 1988: Phoenicia. In: Moscati, S. (ed.): *The Phoenicians*. Milan, 140-141.
- Cohen, G.M. 1978: The Seleucid Colonies – Studies in Founding. Administration and Organization. *Historia Einzelschriften* 30. Weisbaden.
- Cohen, G.M. 2006: *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*. Berkeley, Los Angeles, London.

- Ephal, I. 2008: Syria-Palestine under Achaemenid Rule. In: Boardman, J. – Hammond, N.G.L. – Lewis, D.M. – Ostwald, M. (eds.): *The Cambridge Ancient History*. Second Edition. Volume IV. Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525 to 479 B.C. Cambridge, 139-164.
- Finkelstein, I. 2008: Jerusalem in the Persian (and Early Hellenistic) Period and the Wall of Nehemiah. *Journal for the Study of the Old Testament* 23/4, 501-520.
- Freyne, S. 1997: Cities of Hellenistic and Roman Periods. In: Meyers, E.M. (ed.): *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*. New York, Oxford, 29-35.
- Grainger, J.D. 1990: *The Cities of Seleukid Syria*. Oxford.
- Grainger, J.D. 2009: *Syrian Wars*. Mnemosyne supp. 320. Leiden, Boston.
- Hannestad, L. 2012: The Seleucid Kingdom. In: Potts, D.T. (ed.): *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*. Vol. II. Malden, 985-1000.
- Harrison, R. 1994: Hellenization in Syria-Palestine: The Case of Judea in the Third Century BCE. *Biblical Archaeologist* 57/2, 98-108.
- Held, W. 2002: Die Residenzstädte der Seleukiden. Babylon, Seleukia am Tigris, Ai Khanoum, Seleukia in Pieria, Antiochia am Orontes. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 117, 217-250.
- Hogarth, D.G. 1907/1908: Hierapolis Syriae. *The Annual of the British School at Athens* 14, 183-196.
- James, E.B. 1854: Chalybon. In: Smith, W. (ed.): *Dictionary of Greek and Roman Geography*. Boston.
- Jones, A.H.M. 1966: *The Greek City from Alexander to Justinian*. Oxford.
- Jones, A.H.M. 1971: *The Cities of Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- Kuhnen, H.-P. 1990: *Palästina in Griechisch-Römischer Zeit*. Handbuch der Archäologie. Vorderasien II. Band 2. München.
- Lewis, B. 1980: Palestine: In a History and Geography of a Name. *The International History Review* 2/1, 1-12.
- Lipschits, O. – Tal, O. 2007: The Settlement Archaeology of the Province of Judah: A Case Study. In: Lipschits, O. – Knoppers, G.N. – Alberty, R. (eds.): *Judah and the Judeans in Fourth Century B.C.E.*. Winona Lake, 33-52.
- Lipschits, O. 2006: Achaemenid Imperial Policy, Settlement Process in Palestine, and the Status of Jerusalem in the Middle of the Fifth Century B.C.E. In: Lipschits, O. –

- Oeming, M. (eds.): *Judah and the Judeans in the Persian Period*. Winona Lake, 19-52.
- Millar, F. 1987: The Problem of Hellenistic Syria. In: Kuhrt, A. – Sherwin-White, S. (eds.): *Hellenism in the East. The Interaction of Greek and non-Greek civilisations from Syria to Central Asia after Alexander*. London, 110-133.
- Peters, F.E. 1983: City Planning in Greco-Roman Syria: Some New Considerations. *Damaszener Mitteilungen* I, 269-277.
- Rostovtzeff, M. 1941: *The Social and Economic History of the Hellenistic World*. Oxford.
- Seyrig, H. 1968: Seleucus I and the Foundation of Hellenistic Syria. In: Ward, W.A. (ed.): *The Role of the Phoenicians in the Interaction of Mediterranean Civilizations*. Beirut, 53-63.
- Seyrig, H. 1970: Antiquités syriennes. *Syria* 47/1-2, 287-311.
- Stern, E. 1982: *Material Culture in the Land of the Bible in the Persian Period 538-332 B.C.* Jerusalem.
- Stern, E. 2001: *Archaeology of the Land of the Bible*. Volume II. The Assyrian, Babylonian and Persian Periods (732-332 B.C.E.). New York, London, Toronto, Sydney, Auckland.
- Svoboda, L. a kol. eds. 1973: *Encyklopedie antiky*. Praha.
- Tcherikover, V. 1974: *Hellenistic Civilization and the Jews*. New York.
- Tscherikover, V. 1927: *Die Hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit*. *Philologus Supp.* 19/1. Leipzig.
- Wiesehöfer, J. 2012: Říše íránské. In: Lehmann, G.A. – Schmidt-Glinzer, H. (eds.): *Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. Století. 2 Starověké světy a nové říše 1200 př. Kr. až 600 po Kr.* Praha. (Originál Darmstadt 2009-2010; překlad Korteová, K, Medková, H, Kolmačka, P, Sanetrník, D.).
- Will, E. 2008: The Succession to Alexander. In: Walbank, F.W. – Astin, A.E. – Frederiksen, M.W. – Ogilvie, R.M. (eds.): *The Cambridge Ancient History*. The Second Edition. Volume VII. Part I. The Hellenistic World. Cambridge, 37-61.
- Wright, N.L. 2011: The last days of a Seleucid city: Jebel Khalid on the Euphrates and its temple. In: Erickson, K. – Ramsey, G. (eds). *Seleucid Dissolution: The Sinking of the Anchor*. Wiesbaden, 117-32.
- Wycherley, R.E. 1962: *How the Greeks Built Cities*. London.

Seznam obrázků

Obr. 1: Syropalestina v perském období (podle Ephal 2008, Map 5).	15
Obr. 2: Severní Sýrie (podle Cohen 2006, 480).	20
Obr. 3: Kyrhestiké (podle Cohen 2006, 481).	21
Obr.4: Foinikie (podle Cohen 2006, 482).	22
Obr.5: Jižní Sýrie (podle Cohen 2006, 483).	23
Obr. 6: Severní Sýrie v roce 301 (Podle Grainger 1990, Map 1).	33
Obrázek 7: Odkryté lokality perského období v Palestině (podle Stern 1982, 4). ..	36
Obr. 8: Tel Megadim, plán města. Perské období. (podle Stern 1982, Fig. 44).	39
Obr. 9: Tel Šikmona, část uliční sítě. Perské období. (podle Stern 1982, Fig. 47). ..	40
Obr. 10: Tel Abu Hawam. Zdivo perského období. (podle Stern 1982, Fig. 49). ...	40
Obr. 11: Tel Dor, část uliční sítě. Perské období. (podle Betlyon 2005, 36).	41
Obr. 12: Seleukis (podle Seyrig 1970, Fig. 3).	47
Obr. 13: Obchodní cesty a Sýrie. (podle Seyrig 1970, Fig. 1).	49
Obr. 14: Seleukie Pierie (podle Seyrig 1970, Fig. 4).	50
Obr. 15: Antiochie na Orontu (podle Held 2002, Abb. 10).	52
Obr. 16: Apamea, římská fáze (podle Peters, Fig. 3).	54
Obr. 17: Láodikeia, římská fáze (podle Peters, Fig. 1).	54
Obr. 18: Džebel Chálid (podle Wright 2011, Fig. 2).	55
Obr. 19: Kruhové věže v Samaří (podle Avigad 1307).	59
Obr. 20: Jedna ze Samařských kruhových věž (podle Avigad 1306).	59
Obr. 21: Dor. Část opevnění. 3. Stol př. n. l. (podle Harrison 1994, 99).	61
Obr. 22: Dor. Rekonstrukce hradeb a ulic. 3. stol. př. n. l. (podle Berlin 1997, 5). ..	61
Obr. 23: Marisa, plán města. (podle Avi-Yonah 1993, 949).	63
Obr. 24: Marisa. Rekonstrukce tzv. Jižního domu. (podle Berlin 1997, 7).	64

